De Watersnood van 1825 in Waterland, de Zaanstreek en de Wijdewormer.

In Kaarten en Verhalen.

Kees Bruins

Als gevolg van aanhoudende storm gedurende de eerste dagen van februari 1825 bezweek de zeedijk van het Noorderkwartier op verschillende plaatsen en kwamen grote delen van Noord-Holland onder water te staan.
In Edam bezweek de Sassluis, en vlak ten noorden van Durgerdam brak de Waterlandse zeedijk door.
Door deze dijkbreuk werd het Kinselmeer aanmerkelijk vergroot en liepen Waterland en Oostzaan onder water.
Het water kwam zo hoog te staan dat niet alleen de dijken rondom de kleine droogmakerijen in Waterland doorbraken, maar ook de ringdijk van de Wijdewormer aan de zuidwestzijde bezweek.
Bovendien kwam de Schaalsmeerpolder blank te staan.
De schade was zo groot dat het provinciaal bestuur op 31 mei 1825 een bijeenkomst belegde om te bezien hoe men het overstromingswater zo snel als mogelijk kon lozen.
Aanwezig waren niet alleen de gouverneur van de provincie en de griffier van Provinciale Staten van Holland maar ook de inspecteur-generaal van waterstaat, de heer Jan Blanken Janz.
Afgesproken werd dat men alles in het werk zou stellen om het waterpeil in de Schermerboezem zo snel mogelijk te verlagen zodat Waterland en andere overstroomde polders hun water mede via de Schermerboezem zouden kunnen spuien.
Het zou voor de hand hebben gelegen om ook het Groot Noord-Hollands Kanaal (1824 gereed) te gebruiken voor de afvoer van het overstromingswater.
Blanken weigerde echter daaraan zijn medewerking.
Hij was bang dat het snel afstromende water schade zou toebrengen aan de kunstwerken (Willemssluizen) in het kanaal.
Zelfs toen de koning hem daartoe persoonlijk bevel gaf , bleef hij weigeren.
Indirect werd dit incident aanleiding tot zijn ontslag in 1826.

Kaart van Noord-Holland van de 4e februari 1825.

De blauwe gebieden zijn de overstromings gebieden.

In het rood aangegeven de Steden en het Groot Noord Hollands Kanaal.

Vluchtende inwoners van het overstroomde gebied werden met bootjes in veiligheid gebracht. Op de achtergrond de molen en het kerkje van Durgerdam.

Het bezwijken van de stenenbeer te Durgerdam.

Muur in de dijk

De ellende in Noord-Holland begon met de doorbraak van de stenen beer in de Waterlandse Zeedijk bij Durgerdam. Er was daar in de Franse Tijd (1809) achter de dijk een geschut platform gemaakt om de haven van Amsterdam af te grendelen. Een gedeelte van de zeedijk bij het platform was vervangen door een spits toelopende zware stenen muur. Zo kon de vijand niet lopend over de dijk bij het geschut komen. De muur werd niet al te best onderhouden. Tijdens de storm van 4 februari werd hij door de hoge zee uit de dijk gedrukt. Vrouwen in het dorpje "Ransdorp" zagen de doorbraak alsof een enorme berg sneeuw oprees en weer neerstortte. Ze begrepen wat er aan de hand was toen het water in de sloten snel begon te stijgen, over het land kwam en de huizen inliep.

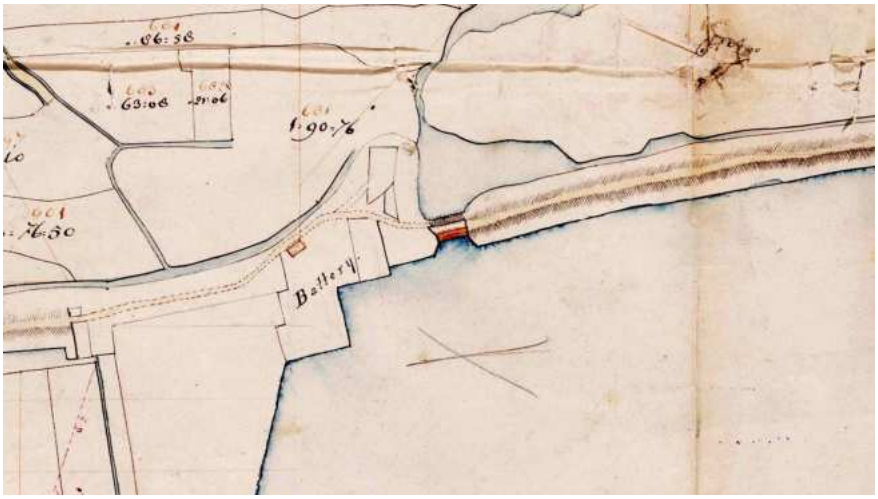

Post nummer 8 van Krayenhoff ten noordoosten van Durgerdam.

Deze post met een batterij, en een stenen beer in de zeedijk was in 1809 aangelegd op bevel van generaal Krayenhoff. Deze beer is in februari 1925 weggespoeld tijdens de doorbraak.

Oorzaak van het wegspoelen kwam doordat de aannemer te korte heipalen had gebruikt. En na de bouw het gehele werk verwaarloost was.

Links.

Voorbeeld van een stenen beer in een dijk.

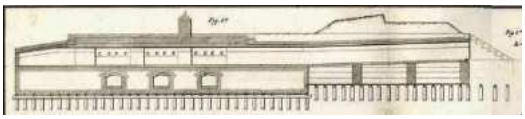

Boven.

Aanzicht van een stenen beer aangelegde batterij rechterkant van de tekening.

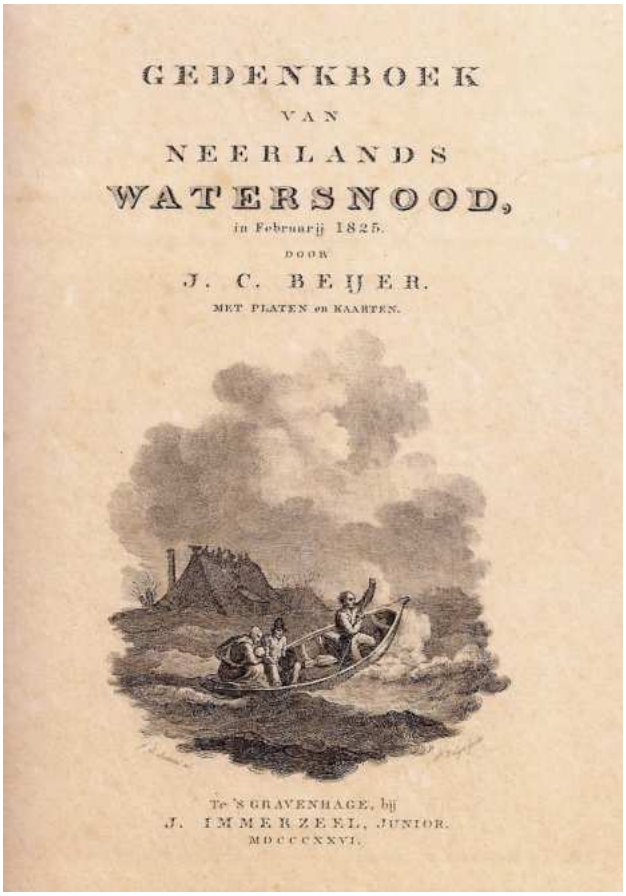
GEDENKBOEK
VAN
NEERLANDS
WATERSNOOD,
in Februarij 1825.
DOOR
J. C. BEIJER.
MET PLATEN en KAARTEN.
Te 'S GRAVENHAGE, bij
J. IMMERZEEL, JUNIOR.
MDCCCXXVI.

Na de watersnood kwam er een gedenkboek uit over de watersnood.

Kaart van Waterland en de Zaanstreek en de overstroomde gebieden, de droogmakerijen zijn geheel overstroomt en daarbuiten in mindere mate, dit alles op deze kaart aangegeven. Dit kwam door de doorbraak ten noorden van Durgerdam .

Noorden op de kaart =rechts.

Dijkdoorbraken en waters noden door de jaren heen.

1570. In de ban van Ransdorp vielen drie grote gaten in de zeedijk; een van die gaten viel in de Keinseldijk, waardoor het zogeheten Kinselmeer tot stand kwam.

1610. 23 januari.
Noord Holland trof het ergste lot; de dijk in Waterland bezweek en daardoor werd ook de Beemster een uitgestrekt, tien jaren van tevoren ingedijkt en droog gemaakt meer, nadat de dijken doorgebroken waren in een grote waterplas herschapen.

1616. 1 januari.
Op nieuwjaarsdag 1616 braken, bij een hoge watervloed, de dijken van het IJ op drie plaatsen door, tussen Diemen en Muiden, bij Durgerdam en niet ver van Beverwijk.

1625. 26 februari of 8 maart.
De dijken van Noord Holland werden zwaar geteisterd, in Katwoude, alwaar 55 jaren terug een groot gat in de dijk gespoeld was, het welk men aldaar gedempt had door een schuit in het gat te laten zinken en zodoende gedempt, ontstond andermaal een doorbraak, alsook op drie andere plaatsen niet ver van Durgerdam. Geheel Waterland werd als een zee herschapen. De Wijdewormer, een pas drooggemaakt groot meer, liep weer vol met water. De Purmer werd met zeer veel moeite hetzelfde lot bespaart.
Monnickendam werd doorspoeld met het wassende water.

1665. 5 december. (Sint-Nicolaasvloed.)
Bij Durgerdam bezweek de dijk op twee plaatsen, waardoor Waterland in een wezenlijk Waterland werd herschapen.

1717. 25 december. (kerstvloed)
Grote delen van Noord Holland onder water, de Beemster, de Wormer, de Purmer en de Schermer bleven vrij van water.

Voorbeeld van een doorbraak van een Dijk bij Halfweg op 4 februari 1675. De breuk was 33 voet diep.

Nadere aantekeningen omtrent de stormvloed van begin februari 1825.

Over de storm en watervloed schrijft J.C. Beijer in zijn gedenkboek van Neerlands watersnood in februari 1825 door J.C. Beijer het volgende.

De hevige stormen, welke uit het westen en zuidwesten in de morgen van 3 februari woede, verlaagden om 8 uur in de morgen, het IJ en Zuiderzeewater voor Amsterdam tot 98 duim beneden Amsterdams peil. (stuwing naar de Waddenzee)
In de middag van die dag kwam het water van het Franse kanaal (zuidelijke Noordzee) (tussen Frankrijk en Engeland) in de Noordzee en rukte op naar het noorden. Het veroorzaakten met het toen juist vallende springtij in de avond om 9 uur een duidelijke verhoging van het water voor de zeegaten van de Waddeneilanden, die het water op de kust van Texel en Den Helder opstuwden tot een hoogte van 2 el en 20 duim, en op de kust van Vlieland en Terschelling een hoogte bereikte van 2 el en 40 duim ten opzichte van het normale pijl.

In de middag van die dag kwam het water van het Franse kanaal (zuidelijke Noordzee) (tussen Frankrijk en Engeland) in de Noordzee en rukte op naar het noorden. Het veroorzaakten met het toen juist vallende springtij in de avond om 9 uur een duidelijke verhoging van het water voor de zeegaten van de Waddeneilanden, die het water op de kust van Texel en Den Helder opstuwden tot een hoogte van 2 el en 20 duim, en op de kust van Vlieland en Terschelling een hoogte bereikte van 2 el en 40 duim ten opzichte van het normale pijl. De wind draaide in de loop van de avond naar het noordwesten en nam behoorlijk in kracht toe en drukte het water de zeegaten tussen de eilanden in.

Het de Zeegaten instromende water, (Het Marsdiep tussen Den Helder en Texel, en het Eierlandsegat tussen Texel en Vlieland, en de Vlie-stroom tussen Vlieland en Terschelling) en de sterke aanhoudende noordwesten wind, die het getij op de genoemde kust opdreef tot 2 el boven normaal N.A.P .
Het inkomende water in de Zuiderzee en het IJ stuwde door deze noordwestenwind het binnenkomende water zeer hoog op, met als gevolg dat het stuwende water te 4 februari in Amsterdam een hoogte had van 1el en 24 duim boven het normale pijl.
En met de daarna volgende vloed, in de nacht van 4 op 5 februari nog hoger opstuwden tot 2el en 25 duim boven het normale pijl. De eb viel in en het water zakte iets, maar bij de volgende vloed zette het water op tot een hoogte van 2 el en 50 duim, dit was 1 duim hoger dan de vloed van 1775.

Aardrijkskundige kaart van Noord-Holland van het gebied van de Zuiderzee uit 1810.

Let op de zeegaten!!!. Waardoor het water snel kon binnen stromen, maar bij eb niet al te goed weg kon.

Het lijstje in de steden langs de Zuiderzee op 6 februari 1825 tijdens dood tij de hoogte van de waterstand.

Medenblik.	2el 50 duim boven AP.
Enkhuizen	2el 35 duim boven AP
Hoorn	2el 67 duim boven AP
Edam	2el 67 duim boven AP.
Muiden	2el 67 duim boven AP
Amsterdam	2el 68 duim boven AP.

Na de 2e vloed zakte het water wel, maar de wind bleef doorstaan en stuwde het water naar het einde van de Zuiderzee, en kon niet verder. Door deze stuwing kwam ook voor de Waterlandse Zeedijk bij Durgerdam een zeer grote watermassa te staan die niet weg kon. Dit vele water moet de dijk ten noorden van Durgerdam noodlottig zijn geweest. De dijk brak door.
Deze doorbraak geschiede op 4 februari om 4 uur in de middag op dat tijdstip had Amsterdam al een verhoogd waterpeil van 2el en 20 duim en Durgerdam van 2el en 35 duim boven AP toen de stenen beer (verdedigings werk uit 1809) gebouwd in de Waterlandse Zeedijk het begaf, en het water van de Zuiderzee binnenstroomde in Waterland.

De omringdijken van de Buiksloter, Broeker, en Belmermeren polders wier kruinen 40 duim boven het maaiveld gelegen waren, liepen om 8 uur in de avond over en braken op 2 plaatsen door. Waarna in de tijd van 3 a 4 uur deze polders onderliepen.
Het volgende hoog water (getijde) om 11 uur in de avond bracht het water nog 18 duim hoger dat het al was en stroomde daardoor nog harder, zodanig snel dat Waterland tot aan Purmerend was overstroomd.
Het water stroomde de boezem van de uitwaterende sluizen van Edam in, de rijzing van het water nam dusdanig toe dat in tijd van 2 uur dat de Katwouder en de Zuidpolder geheel overstroomde.
Te Purmerend steeg het water zo sterk, dat het met geweld over de Schans heen ging. De deuren van de sluis aldaar sloegen open door het vele water, die het water op de schermerboezem deed ontlaste.

Door dat veel water op de Schermerboezem kwam om 10 uur in de morgen van 5 februari, vulde de Wormer, Jisper, en Neckerban zich met het water, en liep ook het inliggende Schaalsmeerpolder binnen. Ook werd de scheidingskade tussen Waterland en de Banne van Oostzaan (Achterdichting en Luyendijk) over te storten, iets wat de vorige avond al begonnen was.

De Luyendijk en de Achterdichting.

In 1588 werd aan Waterland het octrooi verleend voor het aanleggen van de Achterdichting en de Luyendijk langs de oostkant van het Twisk, met 2 overhalen.
De Luyendijk was voor Waterland sedert de aanleg in 1589 de Achterdichting.
Het water van het Twisk was vroeger de scheiding tussen Waterland en Kennemerland, waaronder Oostzaandam behoorde. Met de aanleg van deze twee dijken was de gehele polder Oostzaan omdijkt.
De luyendijk sluis.
Voor 1834 was in de Luyendijk een overtoom (overhaal) waarmee schepen over de dijk konden worden gezet.
In 1834 werd er een houten sluis gebouwd met bijbehorende houten sluiswachterswoning bij en in de Luyendijk op de plek van de overtoom
In 1905 word het houten huisje gesloopt en vervangen door een stenen woning.
In 1907 word ook de houten sluis vervangen door een stenen sluis, deze doet nog steeds dienst.

Links;

Met de aanleg van de Luyendijk langs de Twisk was de gehele polder Oostzaan of Oost Zaandam omdijkt. (midden op de kaart de wat dikkere zwarte lijn).

Het dijkje had zijn beloop vanaf de Oostzaanse overtoom via Landsmeer naar Purmerland dan vervolgens naar de Wijdewormer de Achterdichting volgen naar de Zaan.

Het water stroomde met zoveel geweld dat de inwoners van oost Zaandam in de namiddag om 4 uur hun huizen moesten verlaten, en een uur later het water vanuit de Oostzanerpolder over het lage dijkje aan het Kalf de Braaksloot instroomde, deze stond via de Poel in verbinding met de Zaan.
De waterverhoging van de Zaan, die in verbinding stond met de Schermerboezem nam daardoor toe met 80 duim boven NAP en veroorzaakte op de avond van 5 februari om 8 uur een overstorting van de dijk van de Enge Wormer, en een zeer verhoogde waterstand in aan de overzijde van de Zaan gelegen polders onder Westzaan, met behoorlijke schade aan goederen en gebouwen in Zaandijk, Wormerveer en Koog aan de Zaan. Ook voor Knollendam brak het lage dijkje van de Zaan door, en veroorzaakte zo een braak achter de dijk van de Schaalsmeerpolder.

Tevens veroorzaakte de waterverhoging in de polder Oostzaan en de Schermerboezem een hevige doorbraak van de Wijde Wormer ringdijk, in de morgen van 6 februari om 6 uur waardoor deze polder in 4 uren tijd weer veranderde in een groot meer, Door dat zo plotseling het water de Wijdewormer instoomde, spoelde de polderkade (Achterdichting) van de polder Oostzaan mee en werd de braak diep en breed uitgescheurd.

Hieronder:

Een tekening (ets) van de doorbraak in de ringdijk van de Wijdewormer op 6 februari 1825.

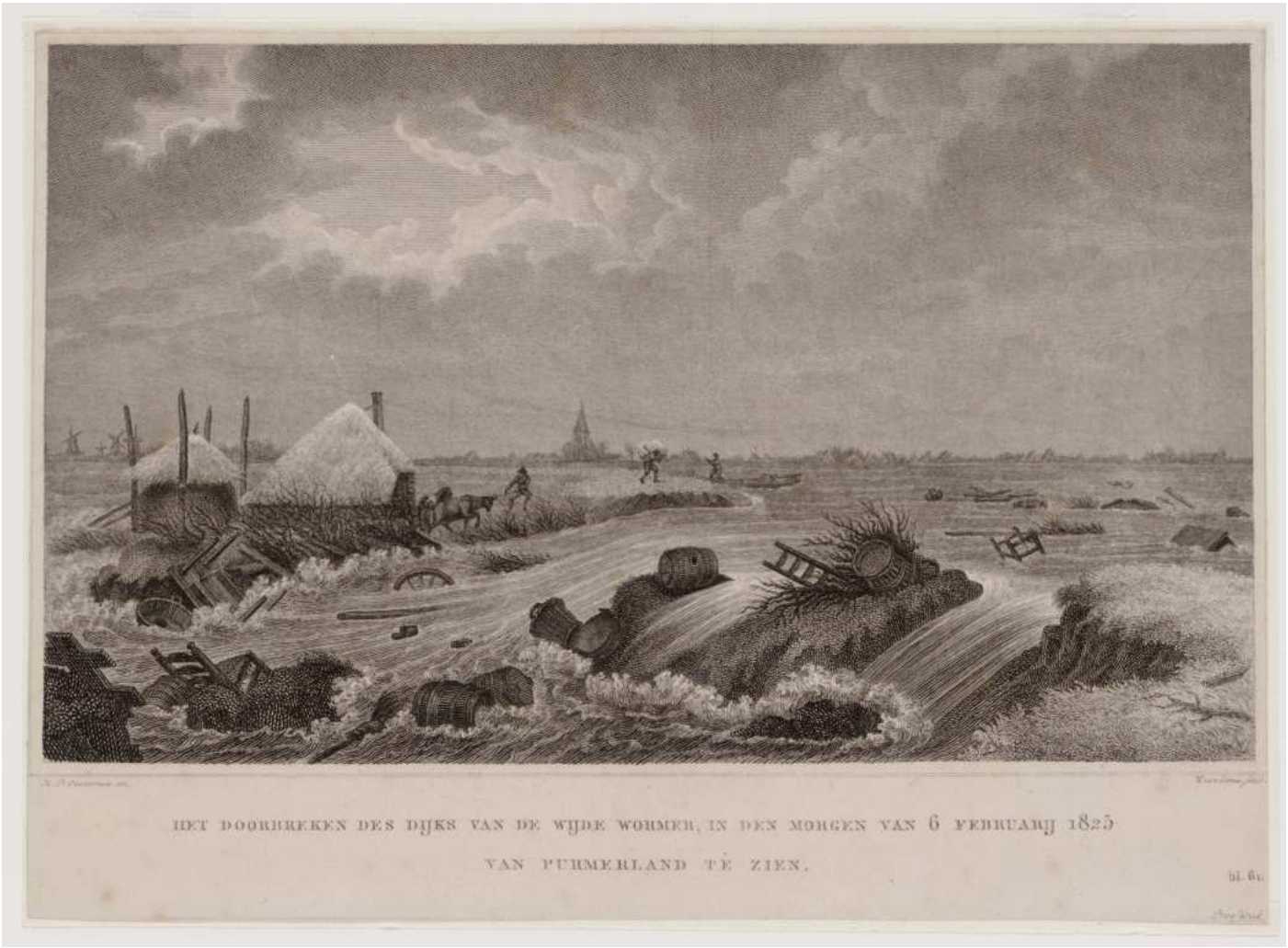

Kaart van de waterringen behorende bij de Schermerboezem in midden Noord Holland.

Boven:

Kijkje op de doorbraak van de Wijde Wormer. De prent werd aangeboden tegen en bedrag van 3 centen, het bedrag kwam ten goede aan een fonds voor de slachtoffers.

Links:

Gezicht op de Wijde Wormer Nabij het Heerenhuis. Naar een onafgewerkte waterverf tekening van Mr. Jacob C Honig.

De verhoging van het water naar de kant van Edam, door de steeds maar aanhoudende westenwind, was de verhoging van het water richting Edam nog erger dan in Purmerend, het water breide zich verder uit, door het overlopen van de polderkade van de Zeevang, en de Overweerse polder, de Purmerender en de Kwadijkerban en al de daarin liggende dorpen Hobrede, Middellie, Axwijk en Kwadijk Liepen onder water, daar in tegen werd de Purmer polder gevrijwaard van het overstromingswater.

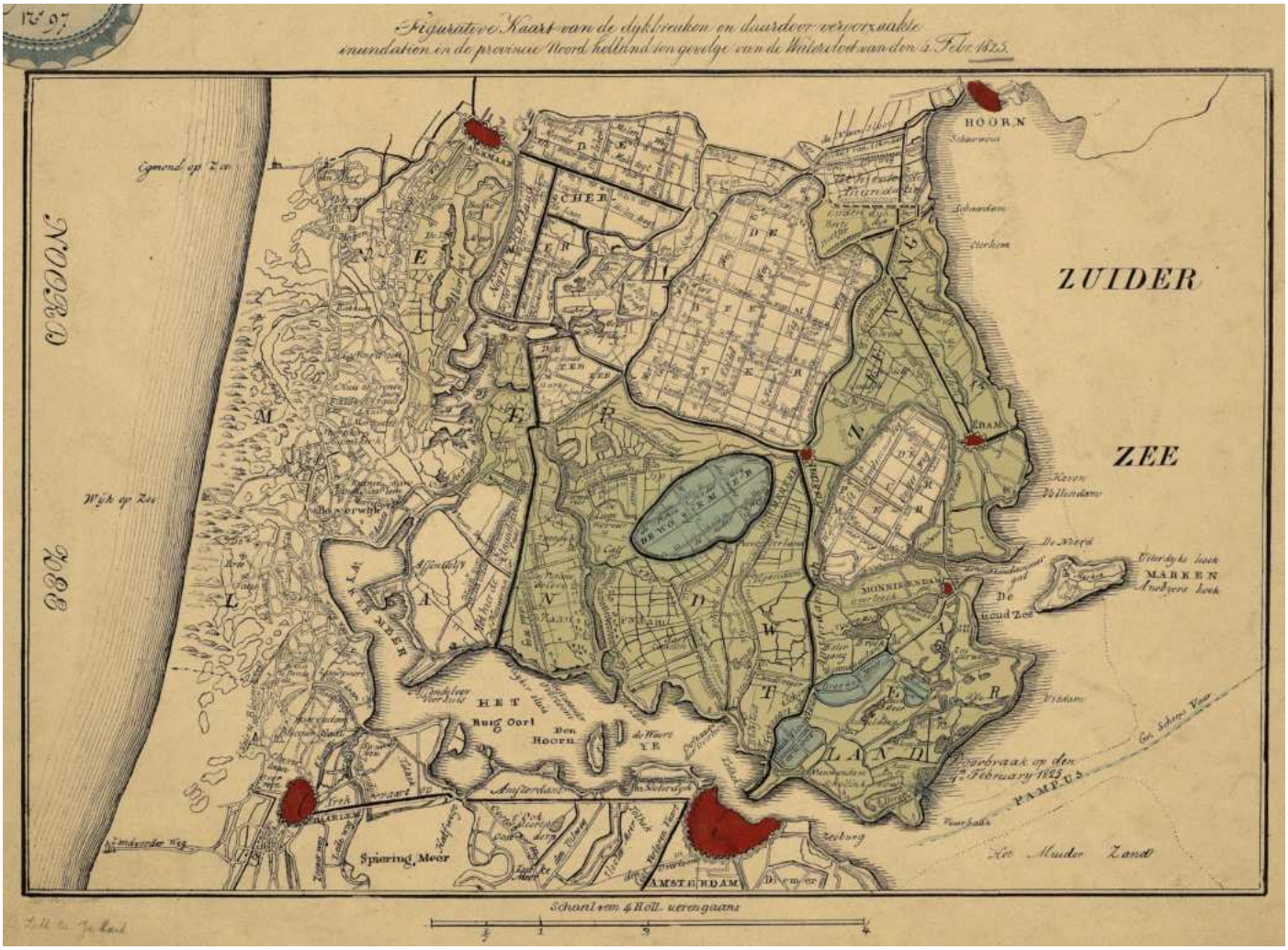

Kaart van de door watersnood getroffen gebied in februari 1825.

Het overstroomde gebied was 21 680 bunders land.

Er waren nog meer polders buiten de genoemde gebieden die van de overstroming last ondervonden, zij het in veel mindere maten. Dit waren, de polders onder Uitgeest, Krommenie en Akersloot, ook de gehele Assendelferban kreeg te maken met een verhoogde waterstand.

Op 9 februari was het water al zover gezakt dat men een begin kon maken met de dichting van de doorbraken in de overstroomde polders.
De doorbraak in de Waterlandse Zeedijk bij Durgerdam, lang 125 el en diep aan de kanten 12 el en in de midden 30 el. Twee doorbraken in de ringdijk van de Buikslotermeer, waarvan de ene lang 25 el, met een diepte van 6 ellen. De doorbraak van de dijk van de Wijdewormer, lang 120 ellen en aan de kanten diep 6 ellen, en in de midden ongeveer 16 ellen. De braak van de kade in de banne Oostzaan, lang 120 el en diep 6 tot 16 ellen. De braak in de Schaalsmeerpolder lang ongeveer 20 ellen en diep 6 tot 8 ellen.
In waterland was de laagste waterstand de gemeten was 68 duim boven AP, deze waterstand werd gemeten aan de grote keersluis te Buiksloot op 8 februari.

Door het zeer snel instromende water in waterland hadden bewoners van de dorpen Ransdorp, Holysloot, en Zunderdorp weinig vee kunnen redden, een gelijk lot trof de bewoners van overstroomde droogmakerijen. Hun woningen waren veelal ingestort. Het verlies aan verdronken vee was schrikbarend hoog. Verschillend waren de berichten omtrent het aantal verdronken mensen. De schattingen lopen uiteen van 10 a 12 personen in geheel Waterland.

De meeste overstroomde gebieden waren begin mei niet droog zeker als het gaat om de droogmakerijen
De banne Waterland, Oostzaan en de Zeevang stonden in juli nog onder water. Er is nog geen zicht wanneer deze landerijen droog zijn.

1 Rijnlandse Roe = 3,68 meter. *1 Palm = 9,6 Centimeter.*

1 El = 68,6 centimeter. *1 duim = 2,57 Centimeter.*

1 Voet= 28,3 centimeter. *1 Bunder = 1 hectare.*

Uit gedenkboek van Neerlands Watersnood (Beijer).

En Aanwas organisch sediment in de door dijkdoorbraak gevormde kolken (1948).

<u>De braken in de Schaalsmeer.</u>

De Schaalsmeer, gelegen in de gemeente Wormer, is door dat dorp drooggelegd krachtens een octrooi van 4 April 1631.
De drooglegging was 15 Maart 1633 gereed, toen verzocht werd (door Wormer) om dijkgraaf en heemraden te mogen aanstellen.
In de polder liggen 2 braken, één aan de dijk van de Zaan ten zuiden van het kerkhof van Knollendam (de Grote Braak), en één in de Z.W. hoek bij de tegenwoordige Poelweg (de Kleine Braak), beide zijn op de kaart aangegeven.

De Grote Braak dateert van 1825, toen door het breken van de Zuiderzee-dijk bij Durgerdam op 4 Februari 1825, een groot deel van Noord Holland overstroomde, brak op 6 Februari om 2 uur in de middag de dijk die de Schaalsmeerpolder van de Zaan scheid door. Waardoor de polder 10 voet onder water kwam te staan. (Beijer). Het gat in de dijk was volgens Beijer 20 meter lang en 6-8 meter diep.

De Kleine Braak (deze is verland) is niet vanuit de Zaan, maar vanuit het meertje de Poel ingebroken. Vermoedelijk is dit bij de drooglegging in 1631 gebeurd. Volgens een prolongatie van het octrooi van de Schaalsmeer is de dijk gebroken toen het meer tot op 1 voet na uitgemalen was, zodat het weer vol liep. Daarom werd op 15 Maart 1633 de vrijdom (vrij van belasting) met 25 jaar verlengd. De onkosten hadden reeds 1200 gulden per morgen bedragen. De dijken moesten nog verzwaard worden en de molen verzet. Hieruit blijkt, dat de dijk tussen 1631 en 1633 gebroken is.
Een andere bron vermeldt bij de overstroming van 1717, "De Zaan-stroom", volgeraakt zijnde, het droog gemaakte Schaalsmeer had overstroomd.

De braak in de Wijdewormer
De braak in de Wijdewormer is, evenals de Grote Braak in de Schaalsmeer, gevormd bij de overstroming van 1825. Op 6 Febr. te 6 uur v.m. brak de dijk aan de Zuidzijde, waarna de polder in 5 uur tijd volliep.
Volgens Beijer (1826) was het gat in de dijk 120 meter lang en 15.7 meter diep.
Volgens latere bron was het gat 31 roeden breed en 47 voet diep. Welke voeten bedoeld zijn, is niet duidelijk. Uit de toevoeging, dat het land 16 tot 17 voet onder de dijk ligt laat zich afleiden, dat het vermoedelijk voeten van 28 cm zijn. De diepte van het gat zou dus 13 meter zijn. Bij de dichting is de dijk niet hersteld, maar de ringvaart aan weerszijden afgedamd en een nieuwe dijk gelegd op het oude land van Oostzaan.
De braak heeft de vorm van een onregelmatige rechthoek met verschillende kleine inhammen, die thans met riet begroeid zijn. De lengte bedraagt ongeveer 200 m en de breedte aan de achterzijde evenveel. De oevers en inhammen zijn met riet begroeid; waterplanten ontbreken. Evenals bij de andere braken vindt men de grootste diepte en de meeste modder aan de dijkzijde.

Kadasterkaart 16A van de Enge Wormer (Sectie Knollendam) uit 1836 met het poldertje (de Schaalsmeer). Hierop zijn de 2 braken op aangegeven.

De onderste braak kleine braak aan de Poel uit 1631. (jarenlang vuilstort geweest en nu verland).

De grote braak is de overloopbraak van de Zaan uit 1825, toen een laag dijkje van de Zaan brak en het water het poldertje in kolkte.

Overstroming 1786.

Voorafgaande aan het relaas van de overstroming van de polder Oostzaan in het jaar, 1825, iets over de overstroming van dezelfde polder in het jaar 1786 opgetekend door de opzichter van de polder Arie Latenstein die in 1825 nog steeds in dienst was van het Heemraadschap van de Polder Oostzaan.

In 1786 werd Oostzaan het slachtoffer van de te hoge waterstand van de Wormerringvaart. De achterdichting brak door, er ontstond een dijkbreuk die met veel geld, en moeite en mankracht en na veel schade te hebben aangericht werd gedicht. Vandaar ook dat de banne Oostzaan vooraan stond in de strijd om peilbemaling (het regelen van het pijl) van de Schermerboezem.
Het ging zo. Op dinsdag 28 maart 1786 waarschuwde opzichter Latenstein dat de achterdichting doorgebroken was. Of het een grondbreuk was, of een instorting van de dijkkruin was niet bekend. Wij zijn er heen gegaan met medeneming van gereedschap en materiaal, ; schrijft hij, wij vonden 150 roede in de ban van Purmerland tussen paal 14 en15 een storting (inschuiving) van de dijk van 4 voet breed en 1,5 Rijnlandse roede lang en ongeveer 1,5 roede diep dus een flinke dijkbreuk. Er zijn balken dwars gelegd, en palen in de grond geslagen ter versterking, maar door de sterke persing van het water en de daarbij sterke noordwesten wind spoelde alles weer weg. Het dijkcollege van de Oostzanerzeedijk kwam in vergadering bijeen op de dijk, zij meenden dat de oplossing was zinkers te laten zakken in de dijk. Gehinderd door toeschouwers en vertraagd door verschillen van mening, werden er scheepjes geladen met zand in de dijk tot zinken gebracht. Een op dinsdag en een andere op donderdag, maar afdoende was het niet. De ringvaart werd met 2 dammen dichtbij de braak afgesloten, de Wormer brug werd weggehaald zodat kleine scheepjes er naartoe konden varen. De afsluiting van de breuk is verder goed verlopen. De kosten voor dit alles bedroeg 933.- guldens.
Latenstein zou deze les niet vergeten. Hij heeft er mede voor gezorgd dat de uit 1625 daterende wijdewormer ringdijk werd verhoogd. Alleen voor 1825 kwam deze verhoging te laat.

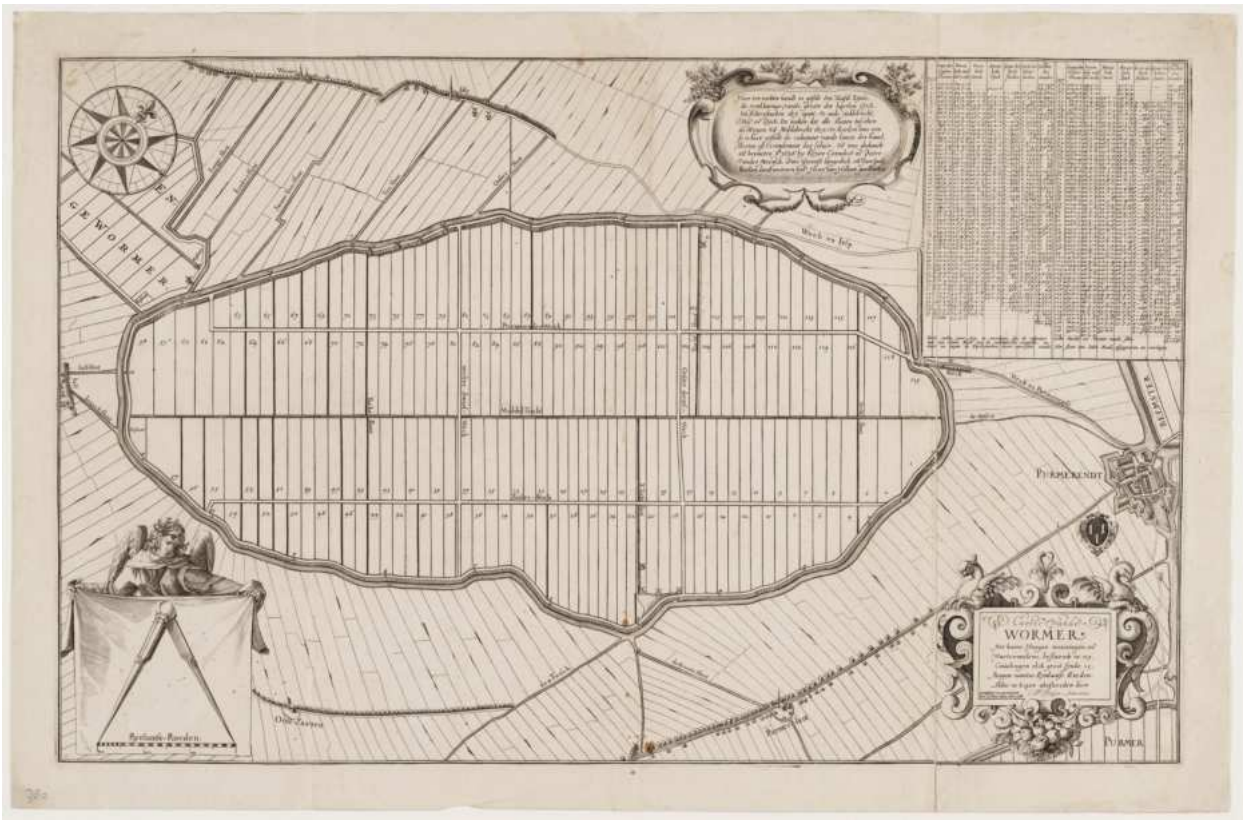

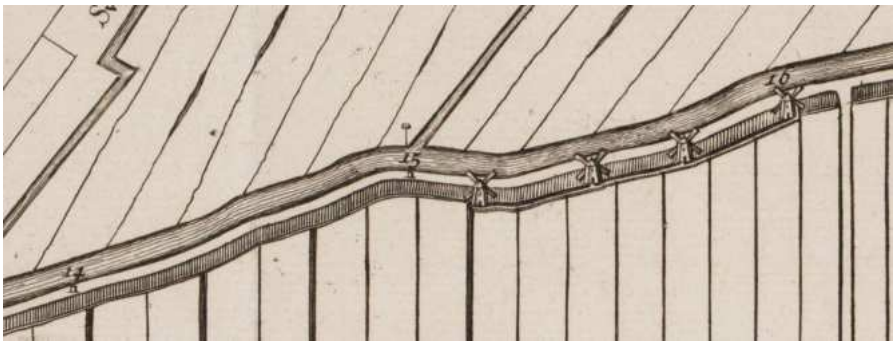

Links en boven: Detail van de kaart hierboven.

Engel van der Stadt een ander commissie lid had een plan ingediend. Hij stelde voor: boeren met meer dan 10 koeien komen met 2 man; met minder koeien met een man. Vetweiders boeren zorgen voor 2 arbeiders als zij meer dan 10 morgen land in gebruik hebben. Eigenaars van molens, taanderijen en traankokerijen leveren 1 arbeider (zo kwam men aan het werkvolk). Zelf huren wij machines in Amsterdam, Zoals watervijsels, schepmachines en brandspuiten, ook werden er drie watermolens ingezet. Het water werd uitgeslagen op de Achterdichtingsloot met hulp van ingezetenen van Waterland. In de zomer van 1786 liepen de koeien weer op het land.

Watersnood van 1825.

Nog eenmaal zou de Achterdichting doorbreken. Dat was aan de andere zijde van de polder, in februari 1825, toen de Wormer Ringdijk doorbrak. Weer werd door middel van 2 dammen (deze zijn er nog) de waterstroom tot stilstand gebracht, maar de inmiddels uitgespoelde diepe kolk is er nog. (Het was een zwembad), nu 2024 een Golfbaan.

Over de watersnoodramp van 1825 zijn we uitvoeriger ingelicht dan over de voorafgaande. Heel noordwest Europa kreeg te maken met deze stormvloed. Maar ik schrijf over Zaanstreek Waterland.

Wat was er gebeurd.
In waterland was de stenenbeer in de dijk bij Durgerdam door het hoge water van zijn plek gedrukt en van daaruit verspreidde het zoute water zich over Waterland en de Oostzanerpolder.

De doorbraak van de Dijk bij Durgerdam ontstaan in februari 1825.

Nooit had het land ten opzichte van de zee zo laag gelegen, hetgeen de overstroming des te ernstiger en van langere duur maakte dan vroegere overstromingen. Het gat in de Waterlandse zeedijk was al gauw 33 roeden breed en bijna 100 voeten diep. Het water storten zich naar binnen , waaierde uit en schuimend rollend over de velden, bruisend en klotsend, ging heel waterland onder. De luyendijk langs het Twisk was echter niet als waterkering in geval van nood aangelegd en opgehoogd. Het water bereikte in de avond van de 4e februari deze hindernis die gemakkelijk genomen werd. In Oostzaan werd om 11 uur in de avond de noodklok geluid voor de bedreiging vanuit de Zeedijk, waar op enkele plaatsen, hetzelfde als in 1775, het water al over de dijk liep.

Maar het gevaar kwam van uit het oosten. Om 4 uur in de morgen van 5 februari stond het noord en zuideinde van het dorp al blank en de wat hoger gelegen kerkbuurt om 7 uur. Bruggen sloegen weg, schuiten vol mensen en vee zochten een schuilplaats in de hoger gelegen delen van het dorp in een fabriek een molen of op zolder. In de kerk was vee gestald dat er zwemmend of varend naar toe was gebracht. Het waren er zeker 500 stuks. Maar voldoende stro, hooi en zoet water was niet aanwezig. Ook het kerkhof stond vol. men heeft later uitgerekend dat er zeker 192 koeien, 342 schapen en vele varkens zijn verdronken en de schade ongeveer 100.000 guldens moet zijn geweest. Dat was in die tijd van armoede en lage lonen een zeer hoog bedrag. In de middag bereikte het water ook Oostzaandam. Het stortte zich over de Schinkeldijk (Oostzijde) in de Zaan en over de dijk aan de andere zijde de Westzaanerpolder in. Bijna geen huis bleef vrij van schade van verschillende aard. Ook hier kwam de kerk vol vee te staan en deden jaren daarna ook verhalen de ronde over wonderbaarlijke reddingen van moedige daden en tragische ongelukken.

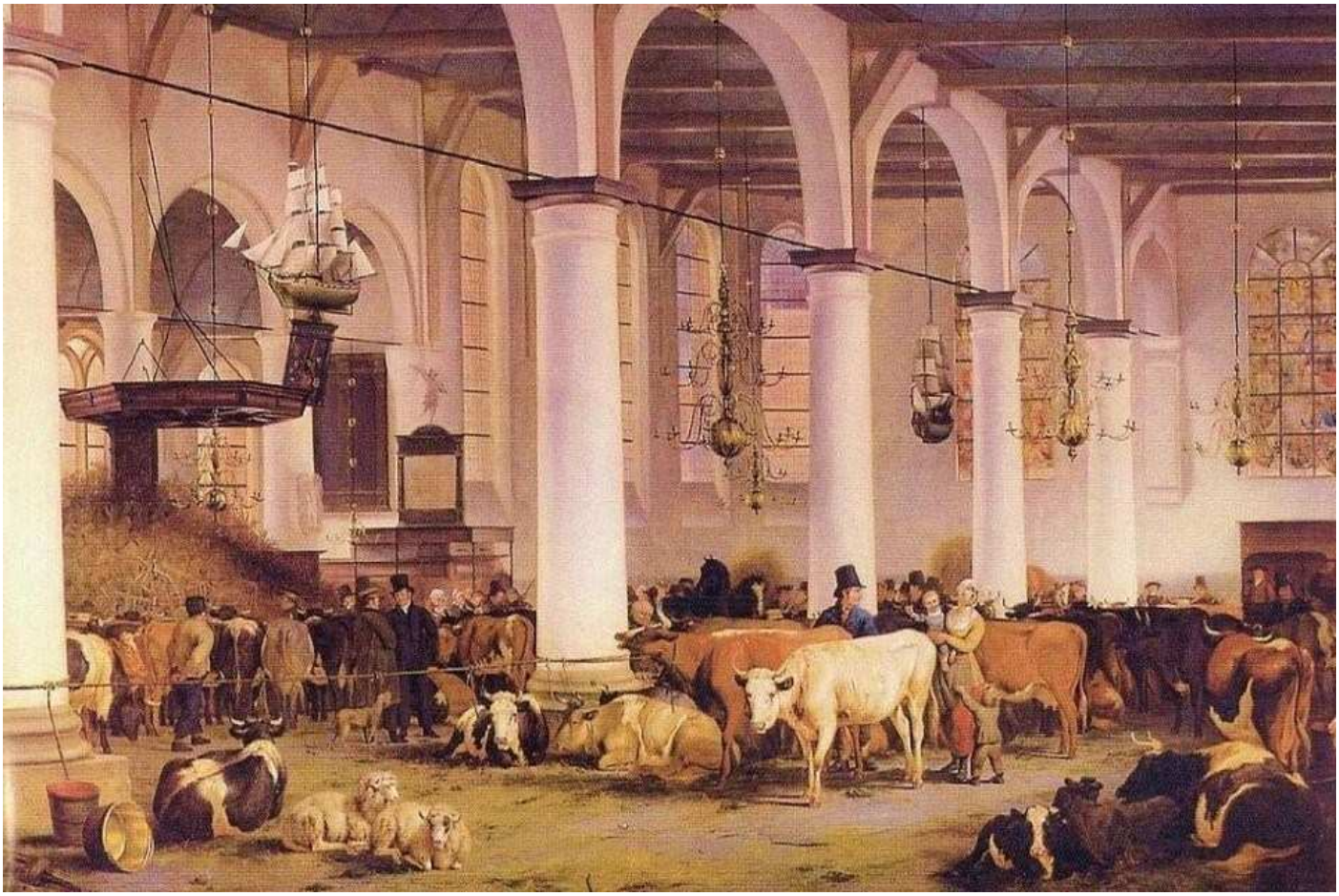

"De watersnood van 1825 " .

Schilderij van "James de Rijk" . Vee in de Oostzijderkerk in Oost-Zaandam tijdens de watersnood van 1825.

Het ergste was de doorbraak van de ringdijk rond de Wijde Wormer. Bij Neck waren de boeren bezig het overstromingsgevaar te helpen keren toen er vanuit het Oostzanerveld een gat in de dijk ontstond en de Wijde Wormer in een keer geheel onderliep. veertien of meer voeten hoog stond het water op het land, in huizen en schuren. Acht mensen verdronken, de helft van de koeien en bijna alle paarden en schapen. En dat alles door de onbekwaamheid en bedrog van bouwers van de genoemde stenenbeer bij Durgerdam. Een laat gevolg van de inval van de Russen en Engelse troepen in 1799, toen om militaire redenen dit opstakel in de dijk werd aangebracht.

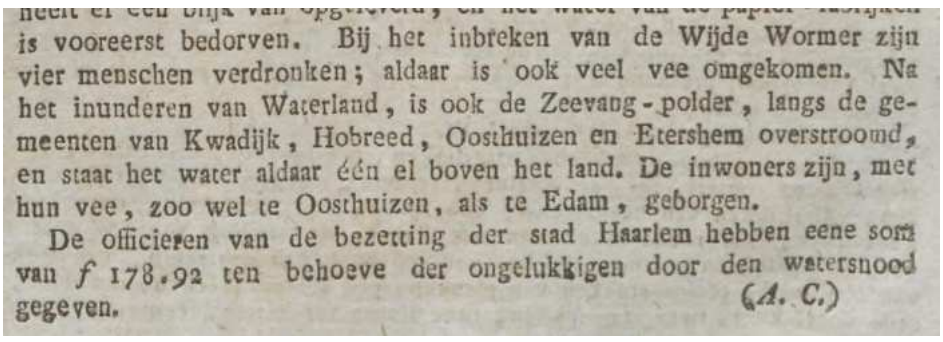

is vooreerst bedorven. Bij het inbreken van de Wijde Wormer zijn vier menschen verdronken; aldaar is ook veel vee omgekomen. Na het inunderen van Waterland, is ook de Zeevang-polder, langs de gemeenten van Kwadijk, Hobreed, Oosthuizen en Etershem overstroomd, en staat het water aldaar één el boven het land. De inwoners zijn, met hun vee, zoo wel te Oosthuizen, als te Edam, geborgen.

De officieren van de bezetting der stad Haarlem hebben eene som van *f* 178.92 ten behoeve der ongelukkigen door den watersnood gegeven. (*A. C.*)

Bericht uit de Haarlemse Coerant over de watersnood.

Bericht geplaatst op 13 februari 1825.

Het dichten van de Braken van de Wijdewormer en de dijk bij Durgerdam.

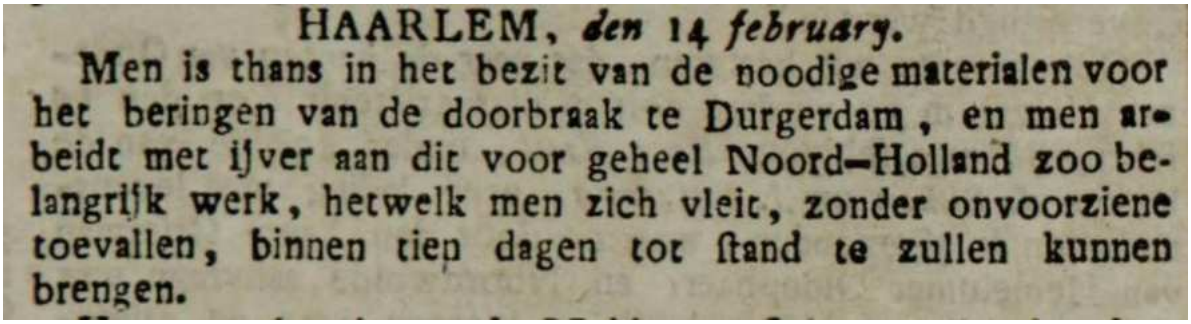

HAARLEM, *den 14 february.*

Men is thans in het bezit van de noodige materialen voor het beringen van de doorbraak te Durgerdam, en men arbeidt met ijver aan dit voor geheel Noord-Holland zoo belangrijk werk, hetwelk men zich vleit, zonder onvoorziene toevallen, binnen tien dagen tot ſtand te zullen kunnen brengen.

Bericht uit de Oprechte Haarlemse Courant van 14 februari 1825.

De beringing van de doorbraak is hier wel erg optimistisch gesteld

DEPARTEMENT VOOR DE BINNENLANDSCHE ZAKEN, ONDERWIJS EN WATERSTAAT.

*** Op zaturdag, den 12den maart des jaars 1825, des middags ten 12 ure, zal, onder nadere approbatie van het ministerie van Binnenlandsche Zaken, Onderwijs en Waterstaat, door den Gouverneur der provincie Noord-Holland, of, bij deszelfs absentie, door een der leden van de Gedeputeerde Staten, in bijzijn van den heere Staatsraad, Inspecteur-Generaal *J. Blanken Jansz.*, en den dijkgraaf van Waterland, *S. de Vries*, als, volgens Zr. Ms. besluit van den 8sten februarij 1825, no. 70, met en benevens gemelden heer gouverneur gelast en gecommitteerd zijnde, tot het doen bewerken eener beringing van de doorbraak in den zeedijk van Waterland, bij Durgerdam, te Amsterdam, op het Stadhuis, worden aanbesteed:

Het tegen en op de eerst bewerkte ringkade, ter digting van de gemelde doorbraak, doen maken en ter volle hoogte en zwaarte opwerken en geheel voltooijen van eenen nieuwen zeedijk, tot volkomen beveiliging ter dezer plaatse van de overstroomde landen in Noord-Holland.

Op 4 maart 1825 kwam dit bericht in de krant van de openbare aanbesteding voor de aanleg en beringing van de nieuwe zeedijk bij Durgerdam, de aanbesteding gebeurde op het stadhuis van Amsterdam.

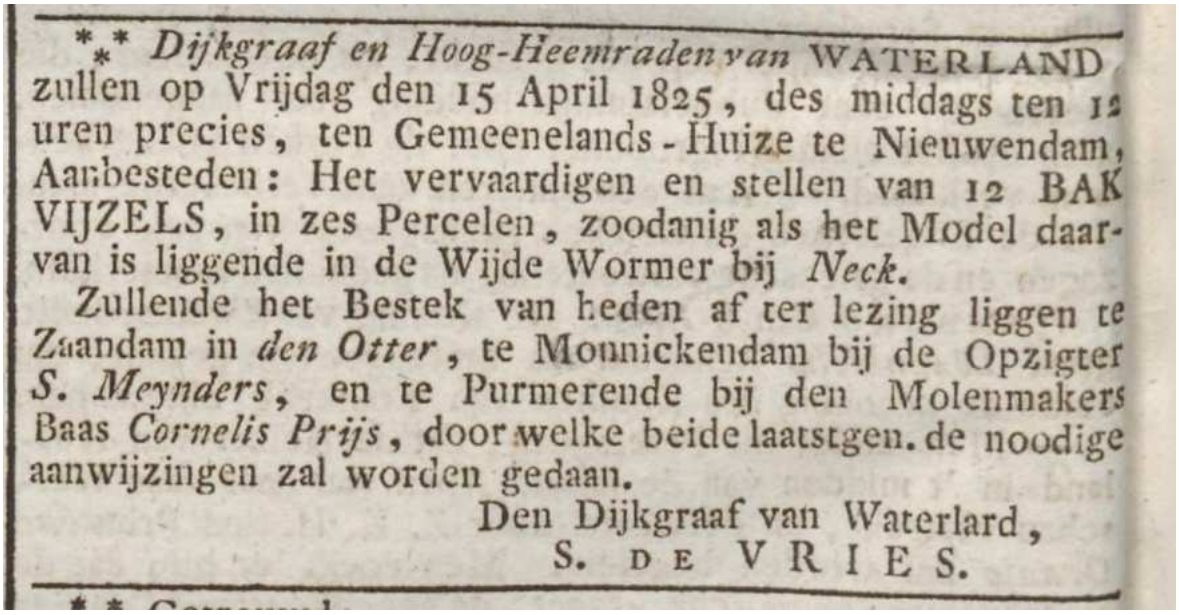

*** *Dijkgraaf en Hoog-Heemraden van* WATERLAND zullen op Vrijdag den 15 April 1825, des middags ten 12 uren precies, ten Gemeenelands-Huize te Nieuwendam, Aanbesteden: Het vervaardigen en stellen van 12 BAK VIJZELS, in zes Percelen, zoodanig als het Model daarvan is liggende in de Wijde Wormer bij *Neck*.

Zullende het Bestek van heden af ter lezing liggen te Zaandam in *den Otter*, te Monnickendam bij de Opzigter *S. Meynders*, en te Purmerende bij den Molenmakers Baas *Cornelis Prijs*, door welke beide laatstgen. de noodige aanwijzingen zal worden gedaan.

Den Dijkgraaf van Waterland,
S. DE VRIES.

Op 15 april 1825 wordt de eerste aanbesteding gedaan door het waterschap om de polder "de Wijdewormer" droog te krijgen.

Dat de doorbraken in de dijk gedicht moesten worden, daar was geen discussie over mogelijk, maar hoe pakten men dat aan. De waterschappen werkte veel met dagloners uit de omgeving, die aangenomen werden voor een van tevoren bepaald bedrag. Ook moesten die zelf hun gereedschappen meenemen de benodigde schoppen en houwelen, ook waren er koeboeren die in de wintermaanden weinig werk hadden en zo een aardig centje bij konden verdienen. Het dichten van de doorbraak bij Durgerdam en Wijdewormer gebeurde dat veelal met kruiwagen en paard en wagen.

Er lag ten noorden van Durgerdam een buitendijks gebied Polder "de IJdoorn" dit gebied bestond uit klei, zand en veen en deze gronden konden worden gebruikt indien men die ging afgraven voor het dichten van de dijk.

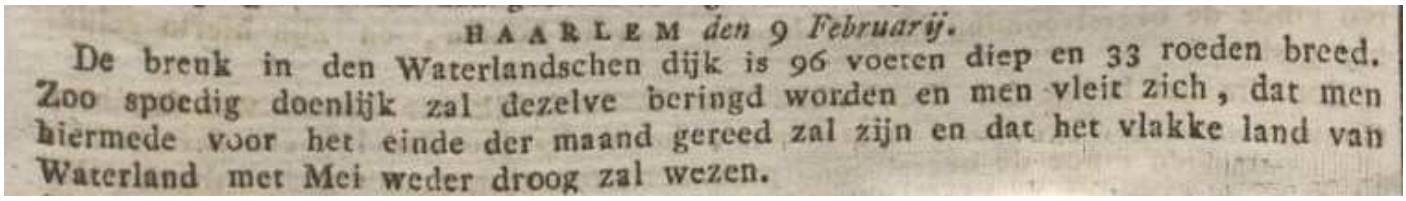

HAARLEM *den 9 Februarij.*

De breuk in den Waterlandschen dijk is 96 voeten diep en 33 roeden breed. Zoo spoedig doenlijk zal dezelve beringd worden en men vleit zich, dat men hiermede voor het einde der maand gereed zal zijn en dat het vlakke land van Waterland met Mei weder droog zal wezen.

Uit de krant van 9 februari 1825.

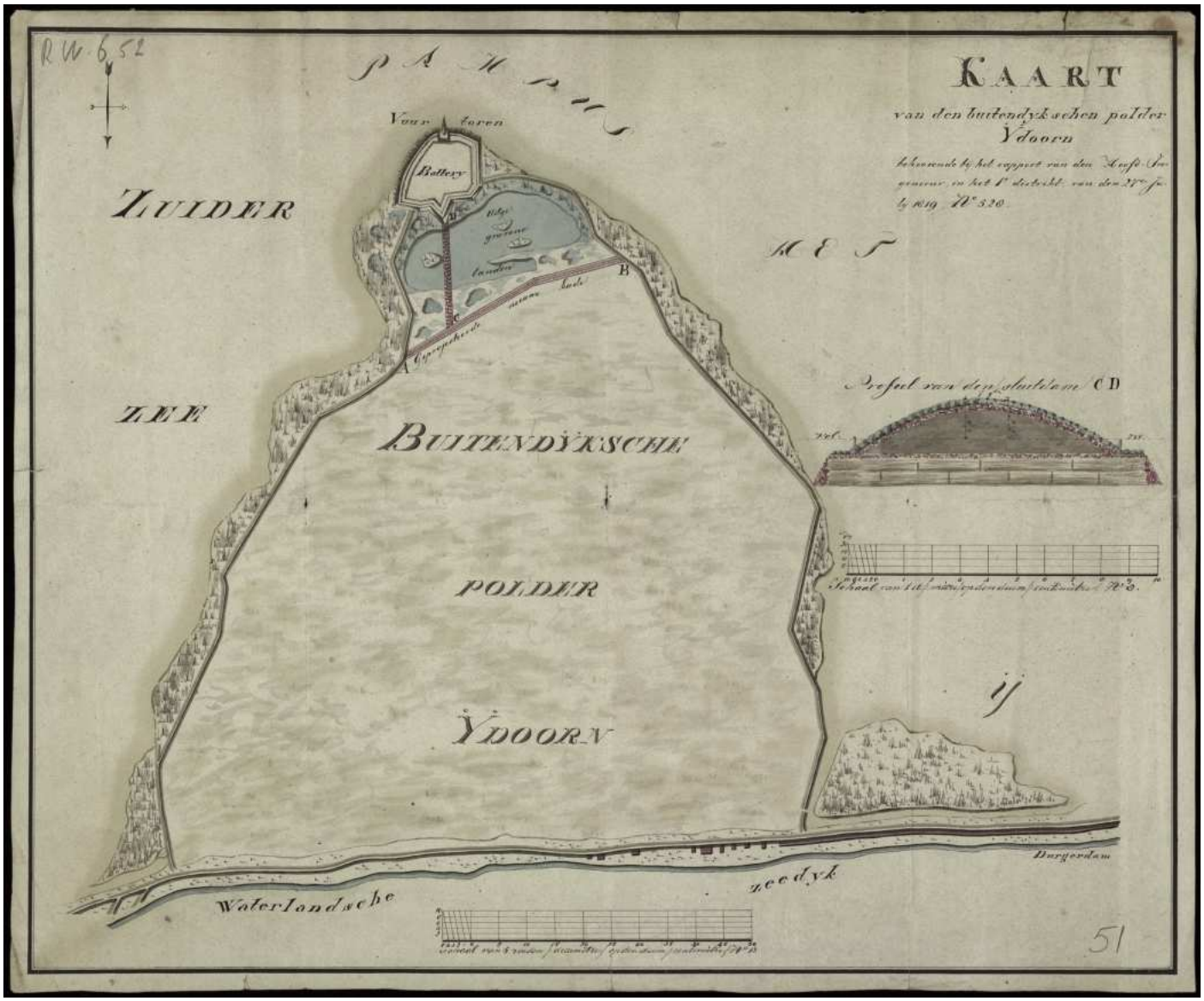

Kaart 1819.

Het buitendijkse gebied van polder "de IJdoorn" getekend in 1819. het gebied is nog niet vergraven of aangetast.

Tekening: Archief Ingenieur van de Waterstaat

Hierboven.

Kaart van een gedeelte van de Polder de IJdoorn, aantonende de landen waaruit de gronden gestoken zijn, tot het maken van een nieuwe zeedijk om de doorbraak van 4 februari 1825 in de Waterlandse zeedijk bij Durgerdam, opgemaakt op last van de Heer Staatsraad Inspecteur Generaal van de Waterstaat des Rijks, J Blanken Janz. Door de ondergetekende Ingenieur van de Waterstaat.

J van Asperen.

In deze kaart is de huidige kade de onderste kade. De andere kades zij verdwenen, de Wiel of braak is nog wel te zien in het rietland.

Hierboven.

Een deel van de oude kade is na 200 jaren nog te zien in het IJselmeer.

Topo Tijdreis.

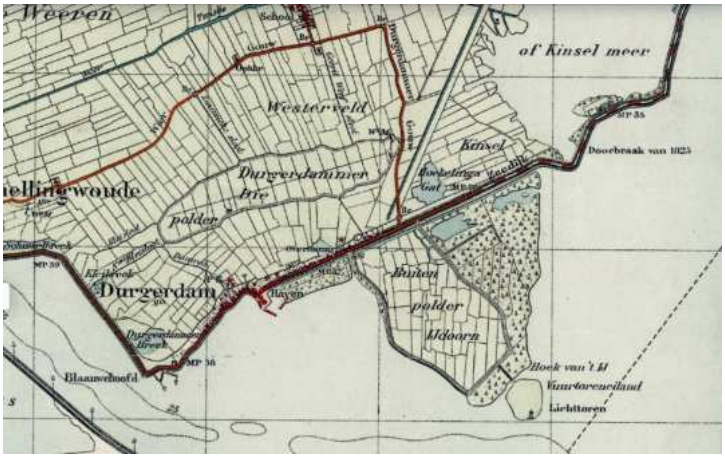

Kaart Topo tijdreis omstreeks 1900.

Het afgegraven gedeelte van polder "de IJdoorn" is moeras geworden.

Kaart van de Buitendijkse Polder "de IJdoorn" uit het jaar 1820, deze kaart behoord tot de kadastrale kaart uit die jaren. Om de gehele polder ligt een heel laag kadedijkje.

MONNIKENDAM *den* 10 *Maart.*

Gisteren zijn al de watermolens van Waterland, zoo wel die aan de Rijpersluis als aan de Poel, in de zeilen gekomen, en heden mogen wij dezelve met vrucht zien malen.

De groote en kleine Willemssluizen Jozen, sedert het begin dezer week, nacht en dag in het IJ uit, en hierop moge, onder Gods zegen, de hoop rusten, om onze nog diep overstroomde landen in het begin van den zomer droog te zien; hetwelk alleen mogelijk is geworden door het zoo voorbeeldeloos spoedig bevangen met eenen sterken en thans reeds hoog en zwaar voltooiden Ringdijk, van de noodlottige doorbraak der Zuiderzee te Durgerdam, voor welke mede reeds op overmorgen het verder opwerken van eenen geheelen nieuwen Zeedijk in het openbaar staat aanbesteed te worden.

Bericht van 10 maart 1825.

De ringdijk om de braak is gedicht met een laag dijkje zodat men het water kan uitslaan. De waterlandse zeedijk moet nog op hoogte en breedte worden gebracht.

*** *Dijkgraaf en Hoog-Heemraden van* WATERLAND, zullen op Zaturdag den 30 Julij 1825, des voormiddags ten elf uren, aan het Gemeenelandshuis te Nieuwendam, Aanbesteden:

1. Het verhogen en verzwaren van den WATERLANDSCHEN-DIJK, in vijf Percelen.
2. Het verhogen en verzwaren van den zoogenaamde LUIJEN-DIJK, loopende van den Oostzaander Overtoom, tot na bij Purmerland.

Deze Aanbesteding zal geschieden bij Inschrijving en Opbod. — Het bestek op het welk de bovengemelde Aanbesteding zal plaats hebben, zal ter visie leggen te Monnikendam in *den Doelen*; te Buiksloot bij de Erve *Bak*; te Purmerend in *den Doelen*; aan den Willemsluis bij *Zweper*; te Amsterdam in *het Noordhollandsche Koffijhuis*, en in *het Turfschip van Breda*. Zullende twee dagen voor de Besteding de noodige aanwijzing in *loco* worden gedaan, en intusschen de vereischte informatien te bekomen zijn bij de Opzigters KOOY en MEYNDERS, te Monnikendam.

Den Dijkgraaf van Waterland, S. DE VRIES.

Bericht uit de krant van 28 mei 1825.

Dit bericht gaat over de verhoging en verzwaring van de reeds gelegde zeedijk bij Durgerdam. Ook wordt de Luijendijk verhoogd en verzwaart om als nood kade te dienen.

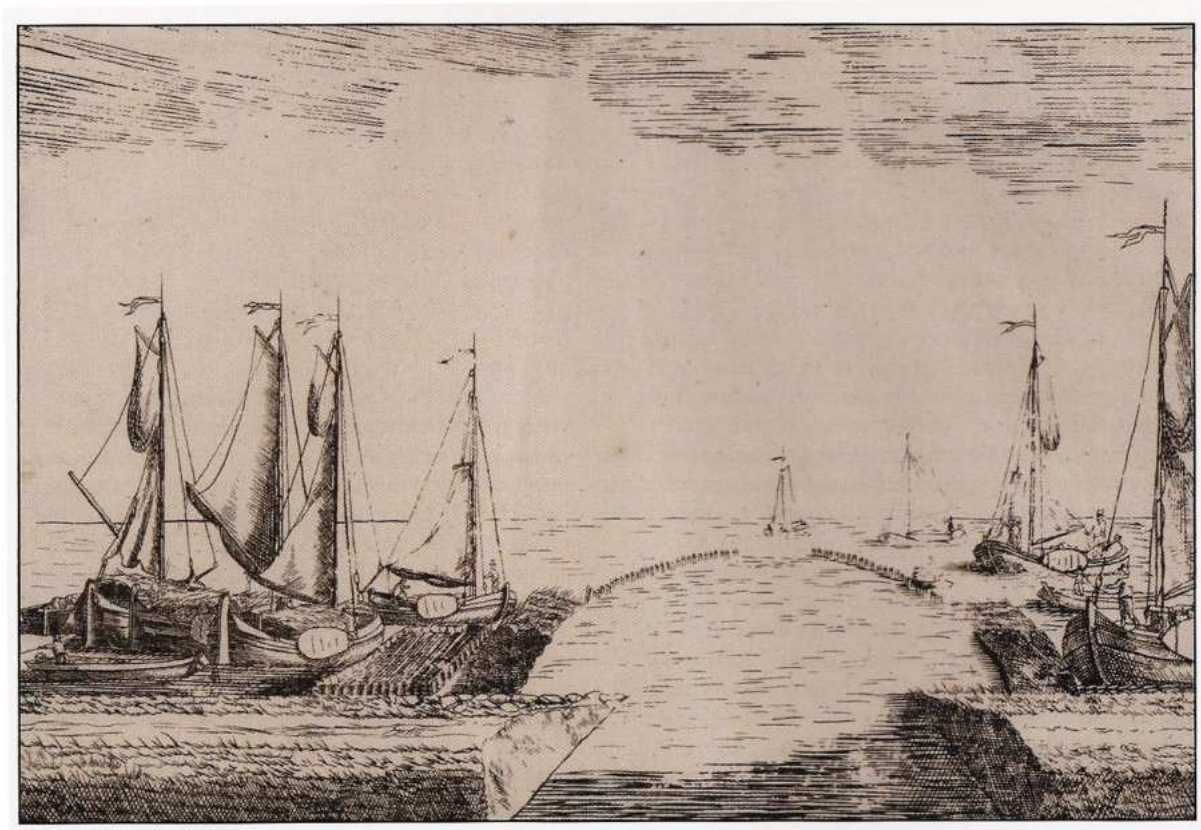

De werken aan de sluiting van de doorbraak op 11 februari 1825. Het gat is beringd met een in zee geslagen rij palen. Rechts is reeds een begin gemaakt met het vullen van de beringing. Links schepen geladen met rijshout en een groot zinkstuk. Gravure door D. Betlem, 1825. Uitgave J. Heinis, Zaandijk. Gemeentearchief Zaanstad.

Het stoppen en dichten van de dijk bij Durgerdam, aan dit werk waren 4 a 500 man die deelnamen aan dat dat werk in februari 1825

De herstelde zeedijk vertoonde een nieuwe knik. Linksboven Ransdorp en linksonder het oosteinde van Durgerdam. Op deze kaart is ook het tracé van het door A.F Goudriaan ontworpen kanaal door Waterland vanaf Amsterdam door Waterland en Marken ingetekend. Detail uit de kaar van de gemeente Ransdorp, Durgerdam en Holysloot door B. Waterman uit 1827. provinciale atlas Haarlem.

Uit het dagboek van Jan Jacobzoon Honig verslag over waterland.

Woensdag 23 februari 1825.

Het herstel van de dijken ging voor toen de tijd snel op 23 februari waren de arbeiders bezig met het dichten van de braak in Durgerdam. Wat snel vorderde dit omdat men de benodigde gronden kon vinden in de buurt van de braak. Voor de andere moest de grond worden aangevoerd per schuit of per paard en wagen. Vele dijken waren niet berijdbaar en slap in de ondergrond. Zodat voorzichtigheid geboden was. Van de dijk af was alles bezaaid van takken en andere rommel waaronder stukken veen en aarde op de dijk van Durgerdam naar Nieuwendam was de kruin van de dijk met 2 a 3 voet afgenomen. Verder was alles een zeer treurig gezicht. Alle huizen van Ransdorp en Nieuwendam lagen in het water. Kortom veel werk was er nog te gaan.

Maandag 28 februari.
Het water is overal zeer sterk dalende door de laagwaterstand bij eb in de Zuiderzee. Alle sluizen die het water kunnen laten weg stromen zijn opengezet. Dit leiden tot zeer sterke uitstroom. De doorbraak in Durgerdam is dicht maar nog niet op sterkte. Daardoor het water met vloed niet kan instromen.

Dinsdag 1 maart.
Men is begonnen te malen met alle watermolens om de polders droog te krijgen. De dijken zijn nog niet op sterkte, maar men werkt er wel aan.

Het herstel van de dijk van de Wijdewormer en de schaalsmeerpolder.

Eerst iets over het ontstaan van de Wijdewormer.

In het waterrijke veenpolderlandschap van de 17e eeuw was het huidige Wijdewormer een binnenmeer. In de vroege middeleeuwen leidde ontginning van het veen tot maaivelddaling. Hierdoor kwam het water steeds hoger te staan. Door wind en golven sloegen stukken veenlandschap weg en werd het wateroppervlak van de Wijdewormer steeds groter. Het water van de Wijdewormer was zoet, in tegenstelling tot de Purmer, Schermer en Beemster die in verbinding stonden met de zee. Wel was de Wijdewormer via de Braaksloot en de Poel verbonden met de Zaan. De bewoners van het gebied wilde verdere groei van het meer voorkomen en kostbare landbouwgrond winnen. Tussen 1624 en 1626 werd de Wijde Wormer daarom drooggemalen.
De droogmakerij werd symmetrisch ingedeeld; de Midden tocht is de lengteas evenwijdig daaraan kwamen Noorderweg en Zuiderweg te liggen waarlangs na ontginning boerderijen weden aangelegd. Loodrecht op deze lijnen werden sloten gegraven. Hierdoor ontstonden langgerekte smalle percelen. Een aantal bredere Molentochten leidden naar de 12 molens die de polder droogmaalden. De molens werden grotendeels afgebroken nadat in 1878 aan de noordzijde van de polder een stoomgemaal in werking trad.
In de zuidzijde van de Wijdewormer was in 1825 een dijkdoorbraak. Bij het dichten van deze doorbraak is de nieuwe dijk iets meer in zuidelijke richting gelegd, om het kolkgat heen dat bij de dijkdoorbraak door de stroming ontstond. Op dit gedeelte ontbreekt nu een stuk ringvaart.

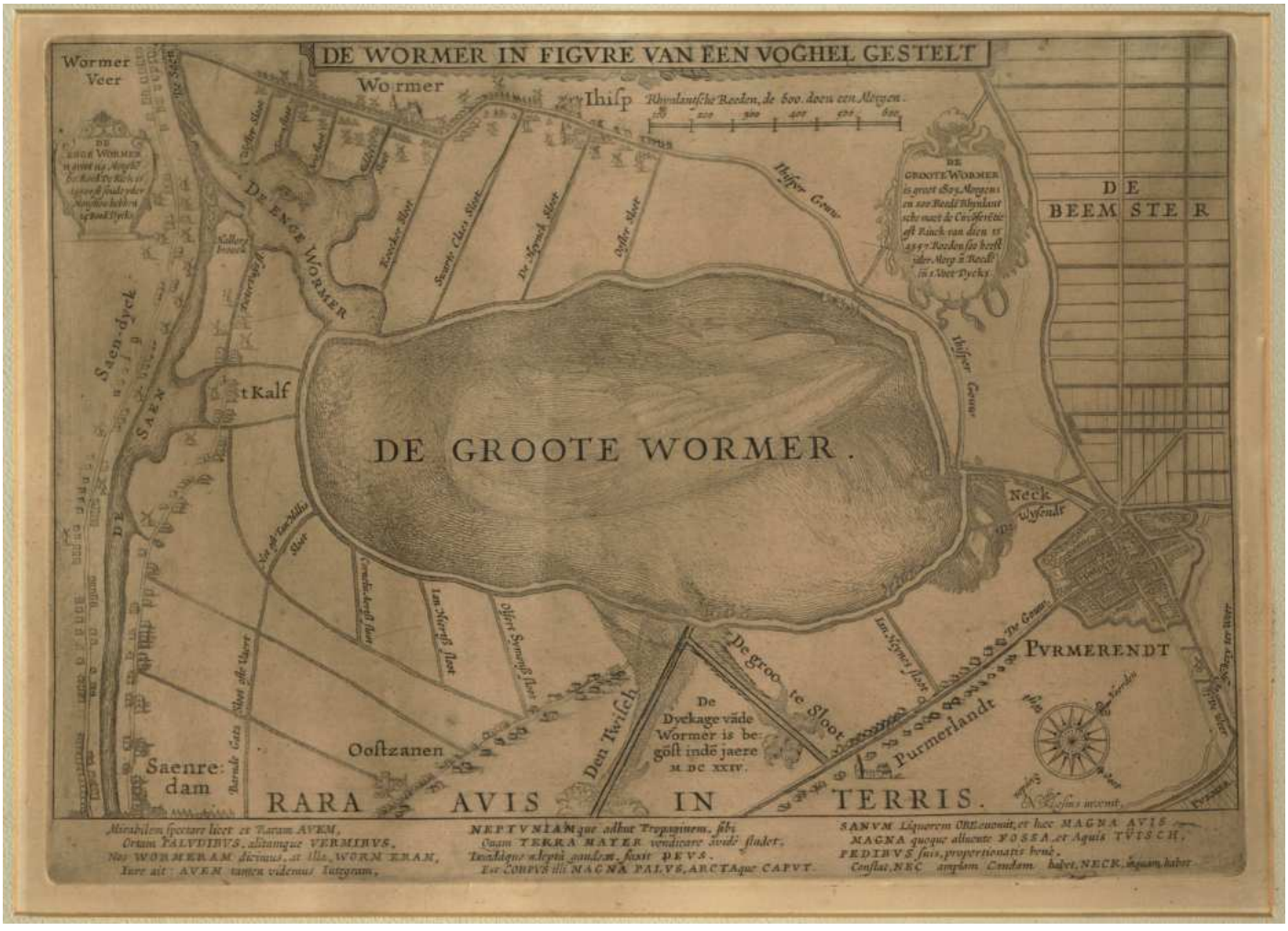

De Wijdewormer en de Enge Wormer vormde tot aan 1625 één meer bekend als De Grote Wormer. (deze kaart uit 1625 in de beeldbank van het Waterlands Archief nummer KA00799). De Enge-Wormer is later ingepolderd. Het verzoek tot droogmaking en bedijking van De Groote Wormer kwam van Burgemeester en regeerders van Purmerend. Het eerste octrooi voor de bedijking en droogmaking werd verleend op 23 maart 1623. Hierin werden de voorwaarden voor de bedijking vastgelegd. In het tweede octrooi van 6 mei 1624 werd vastgelegd hoe de Wijde Wormer bedijkt zou worden. Nadat het octrooi verleend was werd er begonnen met de bedijking. Het leggen van de dijken ging voorspoedig tot december 1624. In januari 1625 ontstond door stormen een dijkbreuk. Hiermee ging het werk verloren. Op 18 maart 1625 werd opnieuw octrooi verleend door De Staten van Holland en West-Friesland. De Wijdewormer viel in februari 1626 droog.

De Wijde Wormer en haar molens

Na de drooglegging van de Purmer in 1622, werd besloten om ook de Wormer van dijken te voorzien en leeg te malen. De nieuwe polder zou de naam "de Wijdewormer" dragen en dat doet hij tot op de dag van vandaag nog steeds. Deze naam werd mede gekozen ter onderscheiding van de latere polder "de Enge Wormer". Met octrooien werd vastgelegd hoe de polder droog gemaakt moest worden. Het eerste octrooi was gedateerd op 23 maart 1623, hierin werden door de toenmalige regering van Holland, de staten van Holland en West-Friesland, de voorwaarden van de droogmaking vastgelegd. In het tweede octrooi dat op 6 mei 1624 werd geschreven, werd vastgelegd hoe men het meer moest omdijken en aan welke voorwaarden deze dijken en wegen moesten voldoen. Het bedijken van de Wijdewormer verliep niet zonder slag of stoot. Toen men bijna klaar was met de omdijking, zorgden stormen in december 1624 en januari 1625 voor een dijkbreuk, waardoor er veel werk werd vernietigd.

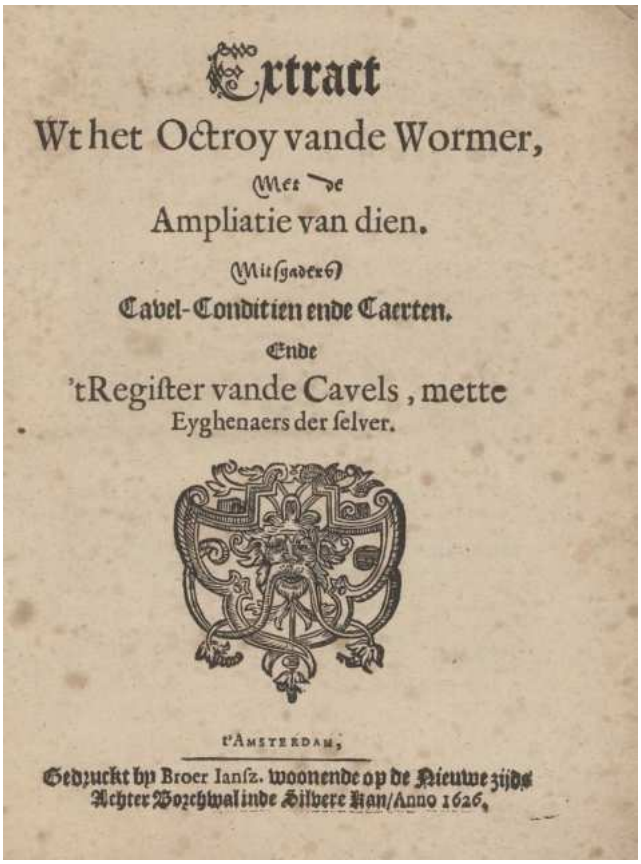

Extract
Wt het Octroy vande Wormer,
Met de
Ampliatie van dien.
Mitsgaders
Cavel-Conditien ende Caerten.
Ende
'tRegister vande Cavels, mette
Eyghenaers der selver.

t'Amsterdam,
Gedruckt by Broer Ianſz. woonende op de Nieuwe zijde
Achter Oozchwal inde Silbere Han/Anno 1626.

Voorblad van het boekje van het tweede octrooi uit 1626 waarin beschreven staat hoe de Wijdewormer ingedijkt diende te worden, en welke grond er gebruikt diende te worden.

Tevens vermeld het octrooi het aantal molens waarmee drooggemalen diende te worden.

Ook staat in het octrooi de ingeschreven eigenaren der 119 percelen. In bijna alle gevallen waren dat personen van adel of hoog geplaatste lieden in de maatschappij.

Hieronder.

Kavelkaart van de Wijdewormer met links een deel van het kavelregister en de eigenaren van de percelen.

Vermelding waardig: Het goedkoopste en tevens kleinste perceel was in die tijd 100 guldens en het grootste perceel 1500 guldens.

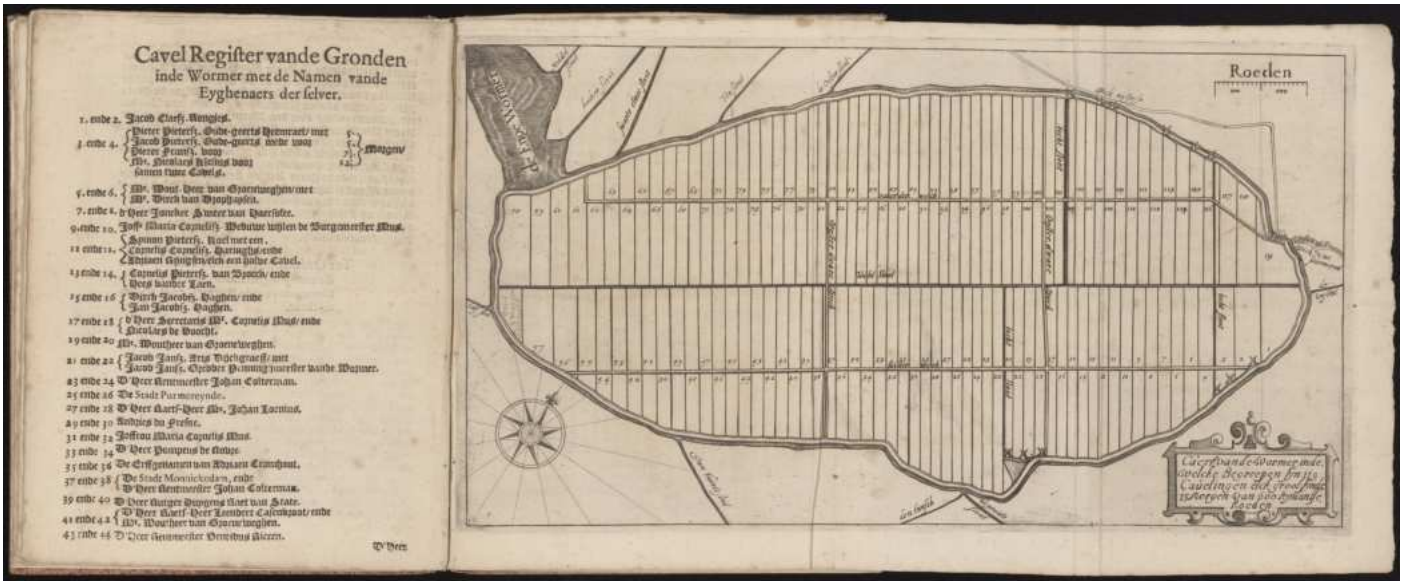

Cavel Register vande Gronden
inde Wormer met de Namen vande
Eyghenaers der selver.

1. ende 2. Jacob Claesz. Rengiest.
3 ende 4. Dieter Pieterss. Oude-geerts Hemraet/ met Jacob Pieterss. Oude-geerts oude vrou Dieter Franss. vrou Mr. Abraham Kleinus vrou samen twee Cavels. } Morgenv
5. ende 6. Mr. Wout. Heer van Goerewaghen/met Mr. Wreck van Hoogkapelen.
7. ende 8. d'Heer Jonckher Hunter van Haerlesse.
9. ende 10. Joffr. Maria Cornelisz. Wedutue wylen de Burgemeester Muis.
11 ende 12. Symon Pieterss. Kuel met een. Cornelis Cornelisz. Harinxhuse ende Adriaen Schuylwelck een halve Cavel.
13 ende 14. Cornelis Pieterss. van Woerck/ ende Hees weduwe Laen.
15 ende 16 Dirck Jacobss. Hooghen/ ende Jan Jacobss. Hooghen.
17 ende 18 d'Heer Secretaris Mr. Cornelis Muis/ ende Nicolaes de Vroedt.
19 ende 20 Mr. Woutheer van Goerewaghen.
21 ende 22 Jacob Janss. Arts Bickelgraeff/ mit Jacob Janss. Broeder Pelmingmaecker wande Wagener.
23 ende 24 D'Heer Rentmeester Johan Colterman.
25 ende 26 De Stadt Purmerende.
27 ende 28 D'Heer Raetf-Heer Mr. Johan Loenius.
29 ende 30 Redders de Vresse.
31 ende 32 Joffrou Maria Cornelis Muis.
33 ende 34 D'Heer Pompeus de Bruyn.
35 ende 36 De Erffgenamen van Adriaen Cranchout.
37 ende 38 De Stadt Monnickendam, ende D'Heer Rentmeester Johan Colterman.
39 ende 40 D'Heer Burger Burgerm Raet van Hoorn.
41 ende 42 D'Heer Raetf-Heer Leendert Calckmaat/ende Mr. Woutheer van Goerewaghen.
43 ende 44 D'Heer Rentmeester Dirckzoon Hoeren.

D'Heer

Roeden

Sinds 1624 waren er voor de bemaling van de polder in eerste instantie 9 en of 12 molens gebouwd, hoe de geschiedenis van deze molens tot in de precisie verloopt is niet zeker. De eerste molens stonden in gangen van drie. Een gang van drie molens stond ten oosten van de Oosterdwarsweg op de noordkant van de polder. Er stond een

stond een gang van drie molens ten westen van de Oosterdwarsweg aan de zuidkant van de polder, en verder stonden er twee gangen van drie molens ten noorden en ten zuiden van het dorp Neck, dat grenst aan de oostkant van de Wijde Wormer. Erg kort hierna zijn deze molen "gehergroepeerd", mogelijk hadden ze schade geleden tijdens de dijkdoorbraken van december 1624 en januari 1625.

De Wijdewormer viel in februari 1626 droog. Hierna werd de grond in 119 kavels verdeeld en deze werden op 1 augustus 1626 door middel van het lot verdeeld. Onder toezicht van de notabelen trok landmeter Jan Jansz. Backer de loten uit twee aarden kannen.

De molens waren binnenkruiers, bezaten een scheprad en waren bewoond. Toen de molens in 1624 werden gebouwd kostten ze ongeveer ƒ 1880,- per stuk. De molenaars die ze bemaalden kregen jaarlijks ƒ 120,- uitgekeerd, wat naar ƒ 110,- werd gebracht toen de polder was drooggemalen.

In 1627 werd de driegang ten noorden van Neck verplaatst naar de Oostersloot bij de Westerdwarsweg, in 1631 werd daar een vierde molen bijgebouwd. Tussen 1646 en 1650 werden ook de Noordergang en de Zuidergang viertraps gemaakt.
De Neckergang ten zuiden van Neck bleef drietraps. Tegen 1650 bleken die molens in zo'n slechte staat te zijn dat ze niet het geld waard waren ze te repareren; ondanks de behoefte aan uitbreiding van de bemaling lieten de financiën dat niet toe. De ingelanden hadden zwaar te lijden van de slechte grondkwaliteit en een constante stroom kwelder en lekwater. In 1650 werd de Neckergang stilgezet, in 1653 de bovenmolen verkocht en in 1664 de beide andere molens.

Op een kaart uit 1625 in het Waterlands Archief (volgnr. KA00799 "De Wormer in een figuur van een vogel gesteld) is de plaats van negen molens aangegeven. Mogelijk dienden ze toen alle als bovenmolen, met de bedoeling de middel- en ondermolens later te laten zakken, maar werd dat verijdeld door de dijkdoorbraken van dec. 1624 en jan. 1625. Op een kaart uit 1668 van de landmeters van de Wijdewormer, eveneens in het Waterlands Archief (volgnr. KA00780) is de definitieve plaats van de drie viergangen aangegeven. De dertiende molen staat op geen enkele kaart apart, dit zal een van de negen op de oude kaart zijn geweest.

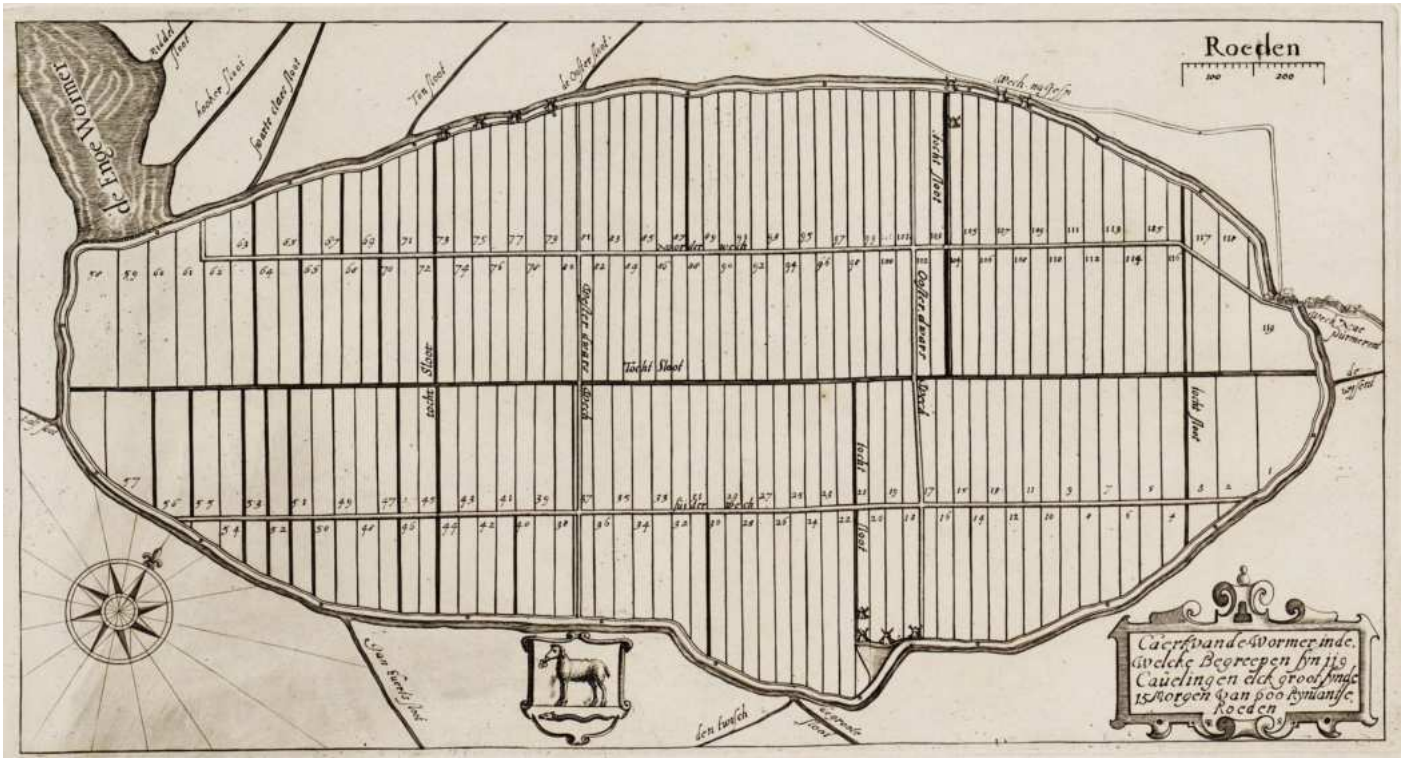

Kaart nummer KA 00780 hierbij genoemd de molengangen aan de Oosterdwarsweg Zuid en Noord en een tussen de Westerdwarsweg en de tochtsloot aan de Ringvaart, iedere gang bestond uit 4 molens. Op de plaats van de molengang aan de Oosterdwarsweg Noordzijde is nu het gemaal.

Al deze molens werden gebruikt om de Polder in 1825 weer droog te maken met tijdelijke medewerking van de op stoom aangedreven water vijzels.

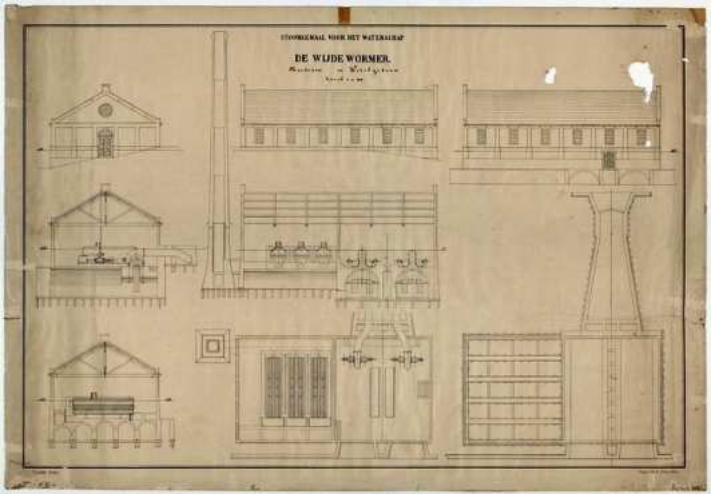

Boven 3 foto`s van het molen restant van de bovenmolen van de noordermolen gang. Deze gang bleef tot 1878 in bedrijf. In dat jaar kwam het stoomgemaal (zie foto hiernaast) in werking. Toen bleek dat het stoomgemaal de bemaling alleen af kon, werden de molens in 1881 voor sloop verkocht. De bovenmolen werd niet geheel gesloopt, het onderstuk bleef staan en behield zijn woonfunctie. Het restant betrof niet meer dan de borst van de molen, die was voorzien van een puntdak gedekt met pannen. Vervolgens werd het molenrestant bewoond door de 2e stoker van het stoomgemaal, de heer Beunder (middelste foto met kleinzoon). Rechterfoto een onbekende met zijn schapen, deze zou er ook gewoond hebben. De laatste bewoners van dit molenrestant waren de kunstschilder S. Kok en zijn echtgenote. Het laatste restant van de molenbemaling van de Wijdewormer verbrandde in de nacht van 3 op 4 mei 1980. Net toen er heel voorzichtig werd gesproken over restauratie.

Het stoomgemaal heeft dienst gedaan tot 1950, daarna elektrisch gemaal op dezelfde plaats.

Op deze foto uit 2024 kan men nog herkennen waar de drie ondermolens van de Wijdewormer hebben gestaan. Op het tussenstuk waren de molens gebouwd.

De afwateringsloot (rechts) liep door naar de bovenmolen.

Het droogmaken van de Wijde Wormer en de Enge Wormer in 1825.

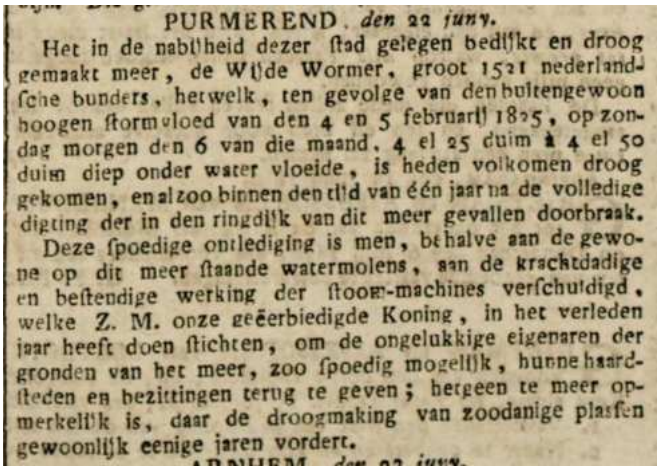

PURMEREND, *den 22 juny.*

Het in de nabijheid dezer ſtad gelegen bedijkt en droog gemaakt meer, de Wijde Wormer, groot 1521 nederlandſche bunders, hetwelk, ten gevolge van den buitengewoon hoogen ſtormvloed van den 4 en 5 februarij 1825, op zondag morgen den 6 van die maand, 4 el 25 duim à 4 el 50 duim diep onder water vloeide, is heden volkomen droog gekomen, en alzoo binnen den tijd van één jaar na de volledige dijting der in den ringdijk van dit meer gevallen doorbraak.

Deze ſpoedige ontlediging is men, behalve aan de gewone op dit meer ſtaande watermolens, aan de krachtdadige en beſtendige werking der ſtoom-machines verſchuldigd, welke Z. M. onze geëerbiedigde Koning, in het verleden jaar heeft doen ſtichten, om de ongelukkige eigenaren der gronden van het meer, zoo ſpoedig mogelijk, hunne haardſteden en bezittingen terug te geven; hetgeen te meer opmerkelijk is, daar de droogmaking van zoodanige plaſſen gewoonlijk eenige jaren vordert.

Mededeling van Jan Jacobzoon Honig.

Vrijdag 10 maart 1825.
De dammen in de ringsloot van de Wijde Wormer zijn dicht, zodat de ringsloot nu van de Zaan gescheiden is. Ook zijn vanmorgen de watermolens van de Wijde Wormer, de Wormer, en het barndegat het water beginnen uit te malen.

Links; Bericht van 22 juni 1826.

Bij de doorbraak is de ringvaart van de Wijdewormer aan beide zijde afgedamd en is de dijk meer naar het zuiden verlegd.

De Oosterdam in 2024 de ringvaart stopt hier.

Op deze foto is goed te zien dat de zogeheten indijk om de braak is gelegd. Foto 2024.

Uit het dagboek van de heer Honig.

Dinsdag 8 maart
Ging de Heer Honig met zijn tentjachtje naar de Wijdewormer, hij heeft ook in de Wijdewormer gevaren, zij zijn de braak ingevaren en tevens om verschillende boerderijen gevaren een troosteloze aanblik, zij voeren langs de Zuiderweg langs de kruinen van de bomen die daar stonden, zo hoog stond het water.
Men is bezig de ringsloot af te dammen on zo de Wijde Wormer en het Oostzaanerveld van de Zaan af te scheiden, deze dammen worden gelegd nabij het Heerenhuis en ongeveer 300 meter verder naar het zuiden. (deze dammen liggen er (2024) nog). (zie kaart).

Aantekeningen Jan Jacobzoon Honig.

Vrijdag 10 maart 1825.
De dammen in de ringsloot van de Wijdewormer zijn dicht, zodat de ringsloot nu van de Zaan gescheiden is. Ook zijn vanmorgen de watermolens van de Wijde Wormer, de Wormer, en het barndegat het water beginnen uit te malen.

Zondag 27 maart 1825.
Naar de Enge Wormer en Wijdewormer geweest, de Wijde Wormer stond nog vol water, heel veel boerenhuizen waren weg, heel veel hout dreef op het water. Ook was de enge Wormerdijk aan de binnenzijde flink beschadigd en op 2 plaatsen aan de zuidzijde was de kruin van de dijk helemaal weg er stond nog veel water evenals in de Wormer en Jisperveld, de wegen zijn niet begaanbaar.

mei.
De bomen beginnen hun blad te krijgen, ook in de landen rond Zaandijk en de landen van het Kalverveld staat alles groen.
De oostkant van de Zaan ziet er nog troosteloos uit, alles nog onder water tot aan de Zuiderzee, daaronder begrepen de Wijde en Enge Wormer, de banne Wormer, Jisp en het Oostzanerveld men is bezig met het nazien van de kleine dijkjes, die de verschillende polders in Waterland van elkaar scheiden, ook worden verschillende vijzelmolens worden geplaatst om het water weg te krijgen doch alles gaat zeer langzaam. (volgen de bewoners van de polders). Men is ook bezig met het nazien van de kleinere dijkjes en indien nodig te herstellen, ook worden nog een aantal molens bij geplaatst, hopelijk gaat het dan wat sneller.

Juli.
De maand was droog. Deze maand zijn er stoommachines geplaatst om de polders te bemalen. De doorbraak in de Wijdewormer is omdijkt en van het Oostzanerveld gescheiden het water van deze is op zomerpeil.

Augustus
Door de bemaling met stoom is het water zeer gezakt ook in de Enge wormer zie je het water zakken.

Sebtember.
In de wijdewormer zijn 5 stoommachines in werking.

December.
Deze maand zijn de Engewormer en ook de wijdewormer veel van hun meeste overtollig water afgeraakt en is de molen die het diepste gedeelte van de polder ligt in werking gekomen, dit is voor alle drie molengangen.

1826
In januari heeft het de gehele maand gevroren men ging vanuit de zaanstreek per schaats tot aan den Helder over het Noord-Hollands Kanaal.
De wijde wormer is mede door de inzet van de stoommachines stevig verminderd maar nog niet geheel droog.
April.
De Engewormer is droog gevallen.
Aan de Wijdewormer is heel veel gevorderd in het Oostzanerveld, vanaf het Herenhuis tot aan het Schouw is het land droog. In de Wijdewormer en vooral kan men de middenweg ondanks dat deze wat hoger ligt op sommige plekken nog niet bewandelen, de windwatermolens (12 stuks) in drie gangen zijn alle in werking men hoopt voor de zomer het meer weder droog te hebben.

Mei.
Half mei was bij het Herenhuis alles droog, ook kon men de Zuiderweg weer een heel stuk bewandelen doch in de buurt van de braak was een heel stuk met veen belegd zodat verdergaan bijna onmogelijk was. (de Zuiderweg begint bij het Kalf) bij het Herenhuis.

Juni.
In de Engewormer lopen weer koeien, paarden, en ander vee op het land. Ook in Wijdewormer is het bijna zover, bijna geheel droog.
Alle boerderijen en andere gebouwen zijn weg of hebben flinke schade opgelopen.

Juli.
De Beemster en Purmerend zijn via de Wijdewormer weer bereikbaar, bij het Herenhuis loopt het vee al in het land, de melk van de koe wordt weer gekarnd, het land bij de doorbraak is helemaal verzand, en enkele boerderijen worden hersteld al zijn deze bijna verwoest.

De enge Wormer.

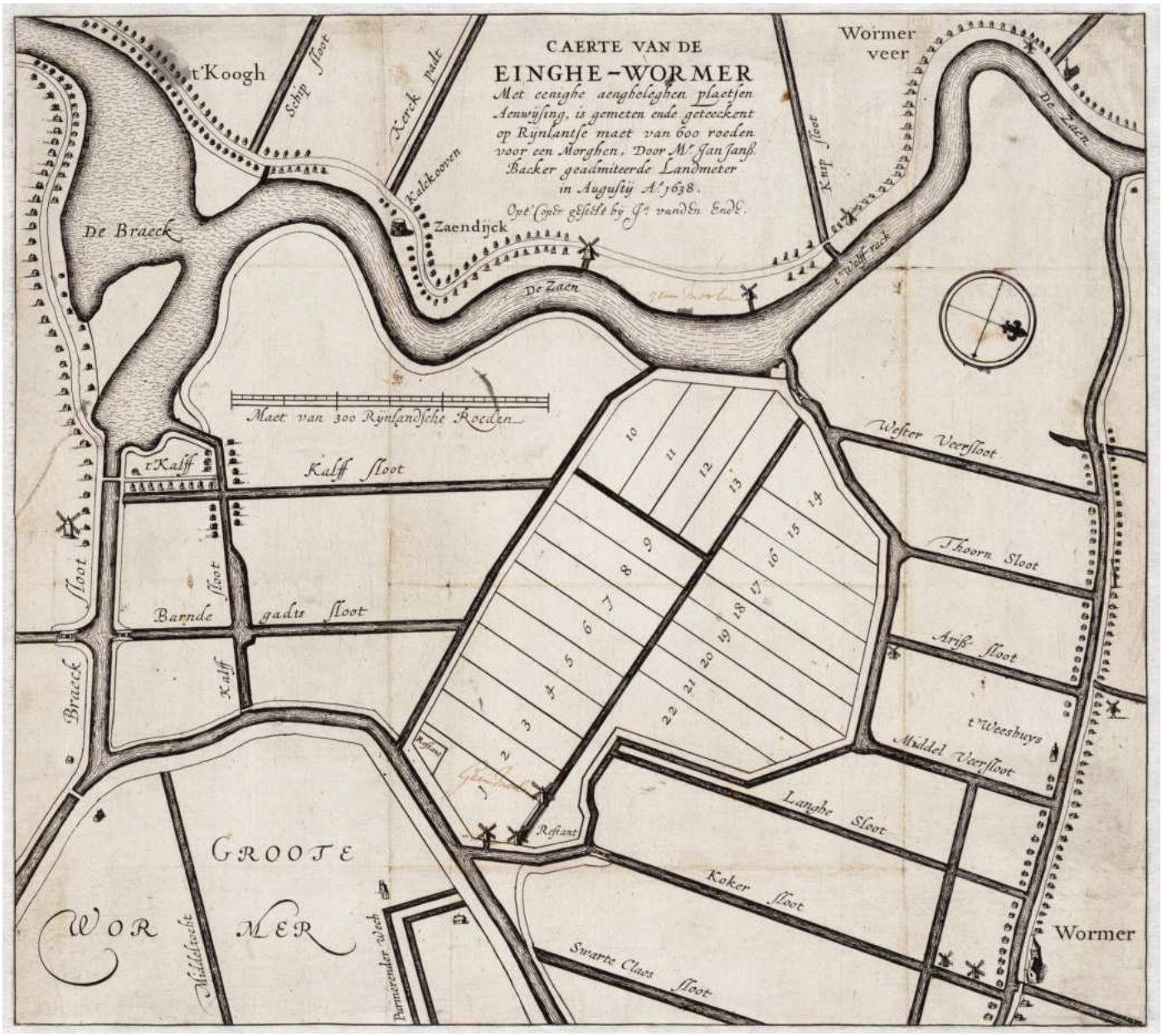

Kaart van de Enge Wormer, en omringende landen. Het noorden is rechts. Kaart uit 1638, kaart Jan Janz Backer.

De droogmaking van de Enge Wormer was niet zoals de grote droogmakerijen een project van een commerciële onderneming waarbij de bescherming van het oude land slechts bijzaak was:

"Ten einde den nieuw aangelegden dijk van Wormer te beveiligen tegen den aanslag van het water, besloot de regering van die plaats vergunning te vragen om den Enge Wormer te bedijken. Bij octrooi van 27 november 1634 is de concessie verleend en in de zomer van 1638 was men zover gevorderd, dat op den 16den Julij de verkaveling kon geschieden."
Citaat uit "*De zeeweringen en waterschappen van Noord holland*," Mr. G. de Vries Azn., 1864.

Na het octrooi van 27 september 1634 kregen de regeerders van Wormer, van de toenmalige regering van Holland, toestemming om met de bedijking en de droogmaking van de Enge Wormer te beginnen. "Zoals zoveel andere droogmakerijen werd ook de drooglegging van de Enge Wormer gedaan volgens bestek van Jan Adriaansz. Leeghwater".

De Enge Wormer of Kleine Wormer was een waterverbinding tussen Wormer en de Zaan. De Enge Wormer grenst in het noorden aan de polder Wormer, Jisp en Neck, in het oosten aan de Wijde Wormer, in het westen aan de Zaan en in het zuiden aan de Kalverpolder van Zaandam. De oppervlakte van deze polder is ongeveer 158 hectare. Nadat de bedijking gereed was gekomen, werden er in 1637 twee poldermolens gebouwd aan de oostkant van de polder. Beide molens waren binnenkruiers en voorzien van een scheprad.

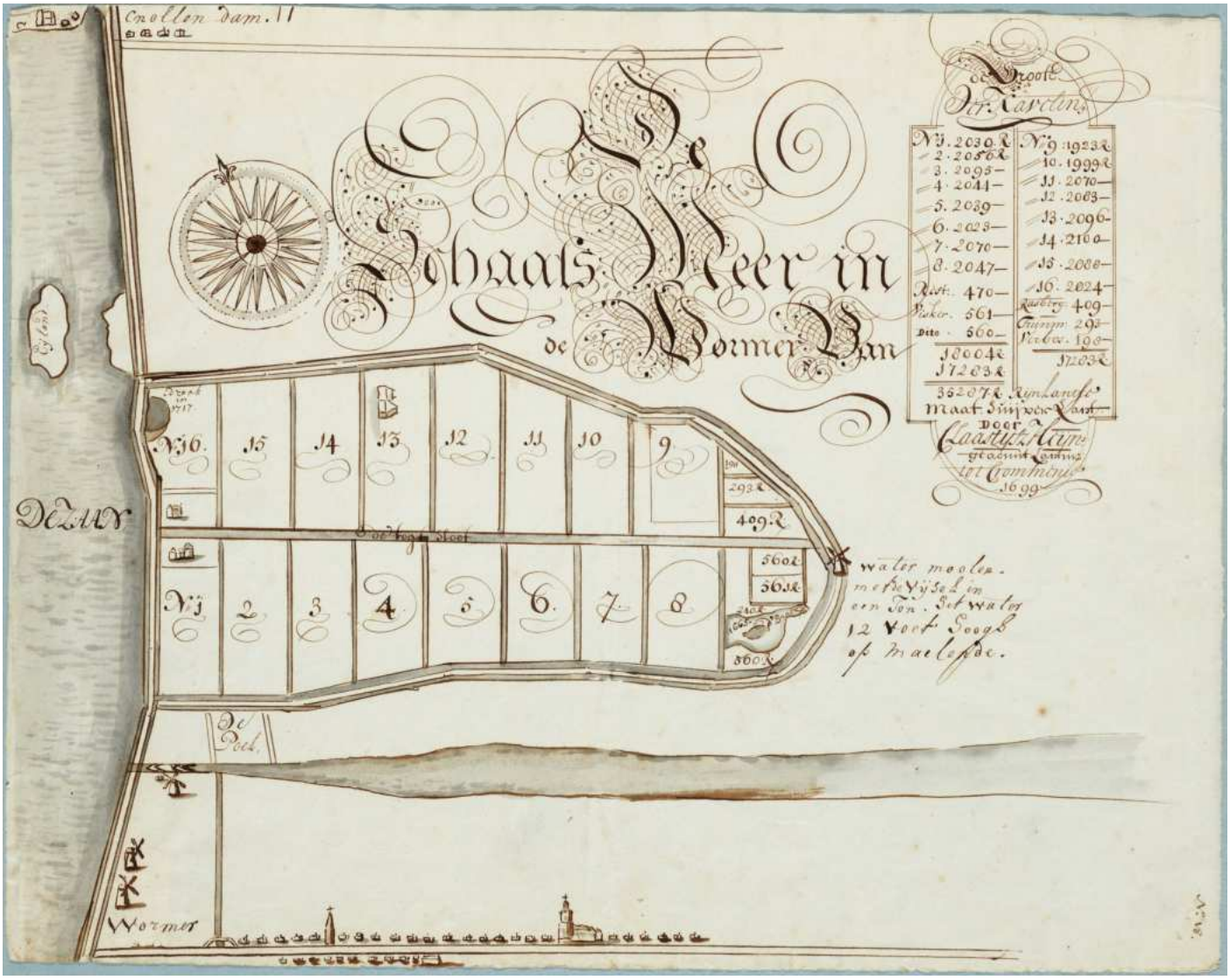

Geschiedenis van de Schaalsmeer polder.

Schaalsmeer was een kleine waterplas die tussen Wormer en Oostknollendam lag. De Schaalsmeer was een op zich zelf staande polder binnen de Polder Wormer, Jisp en Nek. Op 4 april 1631 werd er toestemming verleend, door de Ridderschap en de Steden van Holland en West-Friesland, om de Schaalsmeer droog te leggen. Hiervoor werd nog in hetzelfde jaar een schepradmolen opgericht die in de oosthoek van de polder kwam te staan. De drooglegging van de Schaalsmeer ging niet van een leien dakje. Toen de polder bijna droog was, op nog zo'n halve voet na, bezweek door de langdurige regenval een stuk van de dijk, zodat men opnieuw kon beginnen. De kosten voor het herstel van deze dijk bedroegen ƒ 9000. Op 15 maart 1633 viel de Schaalsmeer droog. Hierna werden de kavels grond, in het nog steeds bestaande café "het Moriaanshoofd" te Wormer, verkocht. Op die dag werd er 54 hectare, 70 are en 50 ellen grond geveild.

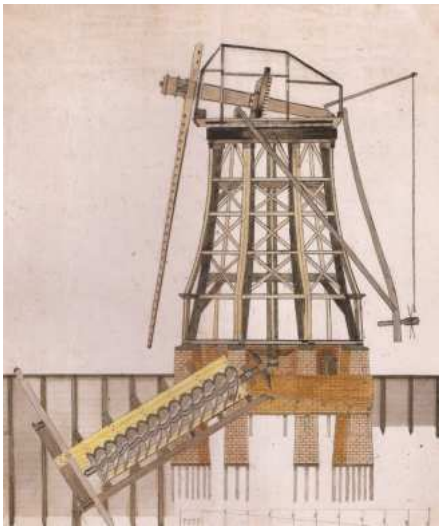

Geheel links een opengewerkte doorsnede van een water-vijzelmolen. Zoals gebruikt is om de Schaalsmeer droog te maken.

Hiernaast de schaalsmeer molen die in 1699 uitgevoerd was met een vijzel en niet zoals de meeste beschrijvingen met een scheprad.

Het water word opgebracht tot een hoogte van 12 voet in de ringsloot.

Kadastrale kaart van de schaalsmeerpolder uit 1817. Zeer waarschijnlijk is dat de dijk van de grote braak al eens meer dan alleen in 1825 is doorgebroken, en niet volledig is hersteld, aangezien deze braak op de kaart is ingetekend. De Kleine Braak is niet vanuit de Zaan, maar vanuit het meertje de Poel ingebroken. Vermoedelijk is dit bij de drooglegging in 1631 gebeurd. Volgens een prolongatie van het octrooi van de Schaalsmeer is de dijk gebroken toen het meer tot op 1 voet na uitgemalen was, zodat het weer vol liep. Daarom werd op 15 Maart 1633 de vrijdom (vrij van belasting) met 25 jaar verlengd. De onkosten hadden reeds 1200 gulden per morgen bedragen. De dijken moesten nog verzwaard worden en de molen verzet. Hieruit blijkt, dat de dijk tussen 1631 en 1633 gebroken is. Een andere bron vermeldt bij de overstroming van 1717, "De Zaan-stroom", volgeraakt zijnde, het droog gemaakte Schaalsmeer had overstroomd. De molen van de Schaalsmeer bevind zich rechts op de kaart, hij maalt uit op de ringsloot van het Wormer en Jisperveld.

PROVINCIE NOORD-HOLLAND.

AANBESTEDING.

Op Woensdag den 8 Junij 1825, des namiddags ten twee uren, zal door Z. Exc. den Staatsraad Gouverneur van Noord-Holland, aan het Locaal van het Gouvernement van Haarlem, publiek worden aanbesteed:

Het DIGTEN van de BRAAK in den Schaalsmeer-Dijk, aan het Wormer Boezem-water gelegen.

De Besteding zal geschieden bij Inschrijving en Opbod.

De Bestekken zullen ter lezing liggen aan het Locaal van het Gouvernement voormeld; aan het Bureau van Buitenlandsche Paspoorten, in de Staalstraat, te Amsterdam; te Purmerend in *den Doelen*; te Zaandam in *den Otter*; te Alkmaar in *den Rooden Leeuw*; te Koog-aan-de-Zaan, Zaandijk, Wormerveer, Crommenie, Westzaan, Oostzaan en Wormer, in het Raadhuis dier Gemeenten. Zullende drie dagen voor de Besteding de noodige aanwijzing worden gedaan.

Bericht van 28 mei 1825. Aanbesteding voor het dichten van de dijk tussen de Schaalsmeer en de Zaan.

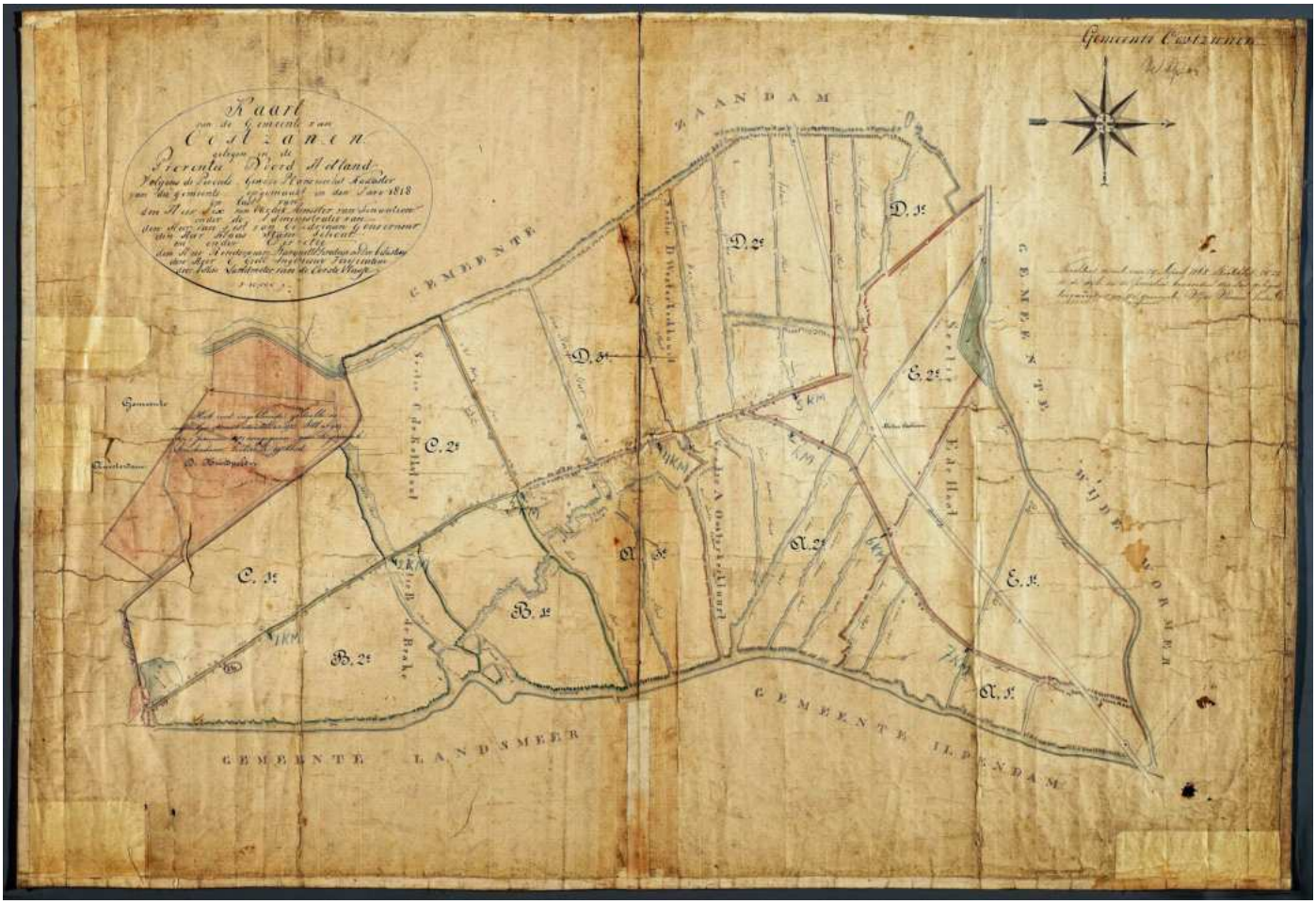

Kadastrale kaart van de gemeente Oostzaan: het noorden is rechts, Kaart is een copy van de kaart uit 1818, nieuw aangetekend zijn de grenswijziging van 9 april 1868 waarin een gedeelte dan de braak van de Wijdewormer, en de nieuwe indijk, van de gemeente Oostzaan naar de Gemeente Wijdewormer gaat.

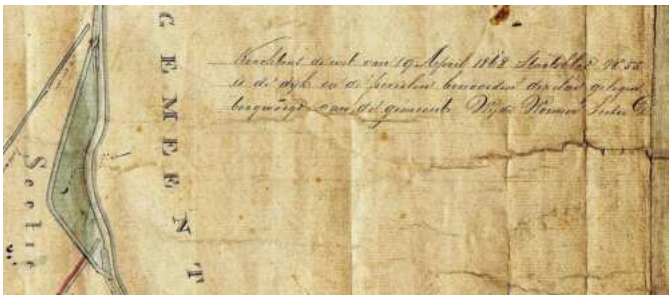

Artikel 1.

De kadastrale perceelen nº. 729, 730, 735, 736 en 737 van sectie E der gemeente *Oostzaan*, uitmakende de oppervlakte, welke na de doorbraak van den Wijdewormer-ringdijk in 1825, door afdamming van de ringsloot van het waterschap de *Wijdewormer* en verlegging van den dijk, binnen dezen dijk is getrokken, worden met inbegrip van den dijk zelven van de gemeente *Oostzaan* afgescheiden en toegevoegd aan de gemeente *Wijdewormer*.

Onder: De indijk om de braak aangelegd en daarna versterkt. Foto 2025.

Gezien het natte gebied achter de dijk is het vermoeden dat daar de gronden gestoken zijn, om daarmede de braak te dichten. Foto 2024.

Hoe de dijk van de Wijde Wormer eruit zag tijdens de watersnood van 1916, zie je op deze foto genomen op de plek van de doorbraak van 1825. Rechts de Oostzaner polder en links de Wijdewormer

De man rechts met hoed is de burgemeester van Wijdewormer, geflankeerd door twee mannen van het polderbestuur, de lange militair links in de Luitenant Kolonel Bontenakel Commandant van de Groep Wormerveer van de Stelling van Amsterdam met enige manschappen, verder zie je dijkwerkers, gezien de kiepkar op smalspoor zijn zij bezig de dijk te verstevigen. Foto: N.I.M.H Den Haag.

Naschrift uit het dagboek van Jan Jacobszoon Honig.

In het dagboek komen in 1826 natuurlijk meerdere aantekeningen voor. Maar ik gaf slechts die met het onderwerp in verband staan.
Het Schrijven over 1825 meende ik ook andere notities te kunnen afdrukken; er blijkt uit, dat ook in dat rampjaar het dagelijks leven zijn gang is gegaan. Veilingen, kwesties in colleges. Terwijl zelf een publieke vermakelijkheid zoals een hardloopwedstrijd bijzondere aandacht trok van de bevolking.

Wij hebben geen geschiedkundige studie willen geven, want dan zou de opzet ander zijn geweest, en een archief onderzoek niet hebben mogen ontbreken. De watersnood is zeer goed beschreven door J.C Beyer. In zijn Gedenkboek van Neerlands Watersnood in Februari 1825. 2 delen, aan welk boek ook door Jan Jacobszoon Honig het hoofdstuk over deze gebeurtenissen in zijn boek Geschiedenis der Zaanlanden is ontleent. Beyer ontving uit de geteisterde streken min of meer officiële rapporten. Dat van Zaandijk is bijvoorbeeld ingezonden door den schout Jan Koning blijkens het door hem getekend concept aanwezig in de bundel "overstroming 1825" aanwezig in het gemeentearchief.

In de noodlottige nacht van 5 op 6 februari, zijn allerlei pogingen in het werk gesteld, eerst om het water te keren en verder om de gaten in de dijk zo goed als mogelijk te dichten. De boeren, landwerkers, timmerlieden en andere werkkrachten waren in de avond ontboden zich gereed te houden, om kistdammen te plaatsen; toen de nood kwam waren deze voorzorgen nutteloos, de materialen werden alle weggevoerd. Toen vond men het raadzamer de doorgang voor het water zo gemakkelijk mogelijk te maken. Gebiedende men de poorten die de Zaanerven afsloten open te zetten, terwijl ook de klinkketting van de sluis werd opgetrokken.

Akelig en indrukwekkend was het gedruis van het overlopende water, vooral toen het ook de Kalverpolder instroomde. Dit watergebruis moet de mensen nog lang in geheugen zijn gebleven. Nu en dan werd de noodklok geluid om meerdere arbeiders bijeen te roepen, maar de meeste bleven thuis, om zelfbehoud bedacht, om hun huisgezin te helpen, en eigen goederen te bergen. De schout (burgemeester) bleef die nacht zijn ronde doen. En maakte met lof gewag van vele burgers, die meer om het algemeen dan om hun eigen belang dachten en zich bijzonder flink hebben gedragen met tijdens het watergeweld de gaten in de dijk en de weg trachten te dichten met zakken zand, en andere diensten te bewijzen. Op een plaats werd een schuitje met zandzakken in de dijk geplaatst en soms wel eens 2 schuitjes. Doch werd de weg geheel onbruikbaar. De voorraad zand raakte op. In de morgen werden de paden onbruikbaar, en omstreeks 12 uur in de middag waren de bewoners verplicht te vluchten naar hun zolder. Op de zondag was het water in de Zaan gelijk van hoogte.

In de namiddag brak de dijk van de Wijdewormer door op een andere plek dan men gedacht had en welke men om die rede in verdediging had gebracht.
Deze polder van 1800 morgen land was zeer spoedig volgestroomd 658 stuks runderen, 57 paarden en 870 schapen moesten aan de golven prijs gegeven worden; 4 mensen zijn op hun vlucht omgekomen, en later verloren nog 3 personen bij het kantelen van een schuitje hun leven tijdens het redden van enig huisraad. Overigens waren de bewoners naar Purmerend gevlucht, enkele gezinnen ook naar de Zaanse gemeente.
Diefstallen zijn gepleegd, door personen die aan het N.-H. Kanaal werkten.
Veel hulp is hier ook verleend wat berging van mensen en goederen betreft door de koopvaardijkapiteins van het college Zeemanshoop uit Amsterdam die voor dit doel sloepen en reddingsboten bemanden, zoals zij ook in Waterland gedaan hadden. Bijna alle hofsteden zijn geruïneerd, bij de sterke wind van 10 Maart 1826 zijn er een 16 tal ingestort.

Links

Later werden de redders geëerd met een medaillon die herinnering aan de watersnood van 1825 in gedachte hield.

Er zijn in heel Zaansteek Waterland enige honderden mensen gered, en over de dieren maar niet te spreken zoveel.

Ook in de Zaanstreek eiste de voorziening van voedsel en drinkwater de aandacht. Van Zaandijk begaf zich op 7 februari 1825 een commissie naar Amsterdam om levensmiddelen in te slaan, die terugkwam met 450 pond roggebrood, 40 bollen brood en 460 pond spek: de schipper die vers water zou halen, stelde de commissie teleur. Drinkwater werd voor het eerst op 9 februari aangevoerd. Iedere ingezetenen kon 2 emmers aan de sluis halen meerdere kosten 2 duiten per emmer.

Dinsdag daarop was de straatweg zeer voorzichtig begaanbaar, omdat men daarop planken rustende op ribben had gelegd. Enige avonden en nachten werden naast de dorpslantaarns ook de huislantaarns uitgehangen (zoals voorschrift bij brand) hetgeen wegens het gevaar van de weg wel noodzakelijk was. Vele kelders en regenbakken waren beschadigd. De kelders in de papier fabrieken waren overstroomt, de oliebakken waren vol water gelopen, en de olie dreef als een vlies op het water.

Te Zaandijk werd de schade door de ingezetenen opgegeven. Zijnde gezamenlijk 12268.36 guldens.
1 koe en 6 schapen 79.-
gebouwen 1772.85
hooi en mest 293.50
bouwgereedschappen 4.25
gefabriceerde goederen 10118.76 Alle guldens

De hoogste waterstand was op 6 februari namelijk 4.5 palm boven het toen hoogst bekende water in de Zaan.
Een ieder werd bevolen de wallen en schoeiingen aan de weg in goede staat te doen maken, doch het duurde geruime tijd voor dit alles klaar was. Het werd Pinksteren eer de weg weer met paard en wagen mocht worden bereden. Toch was de dijk nog lang niet in orde, want telkens kwam dan hier, dan daar eensklaps een kuil of in kolking te voorschijn.
Zo goed als mogelijk waren door gemeentebesturen en de commissies maatregelen genomen ter beveiliging en lediging van de noden. En al was de schade groot, men achtte zich hier met de afloop zeer gelukkig in vergelijking met andere streken als Wijdewormer, en de dorpen in Waterland

Jan Jacobzoon Honig.

Bronnen.

Gemeente Archief Zaanstreek.

Waterland Archief Purmerend.

Hoogheemraadschap Archief Heerhugowaard.

Oud Archief: Polder Oostzaan.

Oud Archief: Wijdewormer.

Delpher: Historische Kranten.

Archief: Noord Holland Haarlem.

Kadastraal Archief: Amersfoort.

Nederlands Instituut Militaire Historie.

Archief: beeldbank Zaanse Molens.

Rijks Museum Amsterdam.

Archief: Rijks Waterstaat Den Haag.

Topo Tijdreis.

Boeken.

J.C Beyer: Neerlands Watersnood in Februari 1825.

Jan Jacobszoon Honig: De overstroming in de Zaanlanden in het jaar 1825.

Watersnood in Waterland. De ramp van 1825 27e Uitgave van de vrienden van de Hondsbosse. Waterstaat Geschiedenis.

Archiefje en foto Archiefje; Kees Bruins.

Geschreven in oktober 2024.

Kees Bruins.